

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – specialiojo ugdymo koordinavimas) magistrantūros
studijų programa

Rasa Krūminytė

**IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ BENDRAVIMAS SU
BENDRAAMŽIAIS, TURINČIAIS SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovas –
doc. dr. Algirdas Ališauskas*

Magistro darbo santrauka

Magistro darbe analizuojamas ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimas su bendraamžiais, turinčiais specialiųjų ugdymo(si) poreikių.

Tyrimo tikslas – atskleisti, kokie yra įprastos raidos vaikų ir vaikų, turinčių SUP, tarpusavio santykiai.

Magistro darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę pedagoginę ir psichologinę literatūrą nagrinėjamu klausimu.
2. Atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimo ypatumus ir nustatyti ikimokyklinio amžiaus vaikų požiūrį į vaikus, turinčius SUP.
3. Įvertinti ikimokyklinio amžiaus vaikų tolerantiškumo lygį.
4. Atskleisti ryšį tarp vaikų ir tėvų tolerantiškumo.

Tyrimo metu naudoti stebėjimo ir interviu metodai. Atlikta statistinė (dažnių) duomenų analizė ir atvejų analizė.

Tyrimo dalyvavo 15 vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, 15 tėvų, auginančių vaikus, kurie turi specialiųjų ugdymosi poreikių, 42 įprastinės raidos vaikai, 42 tėvai, auginantys įprastinės raidos vaikus ir 6 auklėtojos.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

1. Daugiau negu pusės tyrimo dalyvavusių vaikų, turinčių SUP, bendravimas neproduktyvus, nekokybiškas. Įprastinės raidos vaikai, susidūrę su bendraamžiu, turinčiu SUP, domisi jo kitoniškumu, tyrinėja ir stebi kitokį vaiką. Tinkamai organizuojant vaikų bendravimą šiame etape (teikiant įprastinės raidos vaikams pozityvią informaciją apie kitokį vaiką bei mokant SUP turinčius vaikus užmegzti ryšį su bendraamžiais) ugdomi tolerantiški vaikų santykiai.
2. Auklėtojos linkusios aiškinti vaikų, turinčių SUP, bendravimo sunkumus pačių vaikų ypatumais, neigiamomis charakteristikomis, bet neakcentuoja esminės sąlygosbūtinybės keisti vaikų sąveiką ir visus vaikus mokyti tolerantiško bendravimo.
3. Raidos sutrikimas nėra pagrindinė priežastis, lemianti bendravimo sėkmę. Bendravimo sėkmę labiausiai lemia vaiko gebėjimas tinkamai užmegzti ryšį ir jį išlaikyti.
4. Įprastinės raidos vaikų požiūrį į kitoniškumą lemia šeimoje diegiamos vertybės ir tėvų tolerancijos lygis. Svarbus vaidmuo ugdant vaikų tolerantišką elgesį tenka ir ikimokyklinio ugdymo pedagogams. Tyrimas rodo, kad tolerantiškų santykių formavimosi svarbų ikimokyklinį laikotarpį auklėtojos menkai išnaudoja.

Esminiai žodžiai: vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, įprastinės raidos vaikai, bendravimas, tolerantiškas ir netolerantiškas elgesys, požiūris.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	5
1 skyrius. VAIKŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ APIBŪDINIMAS	8
1.1. Bendravimo ir tarpusavio santykių samprata.....	8
1.2. Teorinės tolerantiškumo ir empatiškumo prielaidos.....	12
2 skyrius. IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ VERTINIMAS	15
2.1. Tyrimo metodika ir respondentai.....	15
2.2. Vaikų tarpusavio santykių ir tolerancijos ypatumai, išryškėjantys stebėjimo metu.....	16
2.3. Vaikų bendravimo ir tolerancijos ypatumai, išryškėjantys interviu metu.....	17
2.4. Vaikų ir tėvų tolerantiškumo apibūdinimas.....	27
2.5. Atvejų analizės.....	27
Išvados	33
Literatūra	34
Summary	37
Priedai	39

Ivadas

Problemos formulavimas, tyrimo aktualumo pagrindimas.

Vaiką supa gausybė tikrovės reiškinių ir objektų, su kuriais jį sieja įvairiapusiški ryšiai ir santykiai. Tačiau pagrindinis tikrovės objektas yra kitas žmogus. Kurienė (2007) mano, jog žmogaus santykiai su kitu žmogumi pasireiškia tiek atitinkamu asmenybės požiūriu į kitą žmogų – jo pasaulėžiūros, įsitikinimų, idealų, išvaizdos ir kt. vertinimu, tiek ir konkrečiu elgesiu, bendravimu su juo. Sėkmingas bendravimas su bendraamžiais, teigiamas jų vertinimas ir priėmimas lemia vaikų psichosocialinę sveikatą, o socialinis vaikų neprisitaikymas įgalina prognozuoti vėlesnes prisitaikymo bei elgesio problemas (Vyšniauskytė – Rimkienė, 2008; Kardelis, 2002). Anot Coie, Dodge (cit. Vyšniauskytė – Rimkienė, 2008), remiantis nuostata, kad bendraamžių atstūmimą lemia menki vaiko socialiniai įgūdžiai, vienas iš pagalbos būdų siekiant padėti vaikams ir jaunuoliams keisti jų neigiamą statusą – kryptingai lavinti jų socialinius gebėjimus. Kurienės (2007) teigimu, sėkmingo ugdymo rezultatas – sėkmingi santykiai su savimi ir pasauliu. Kiekvienas vaikas nori veikti, tobulėti, išmokti kuo daugiau naujų dalykų, tirti ir suprasti jį supantį pasaulį, nori prasmingų santykių su kitais žmonėmis, dalyvauti bendroje veikloje, būti saugus, jausti, kad juo rūpinamasi ir žinoti, kad nesusipratimus galima išsiaiškinti neprarandant suaugusiųjų meilės. Kaip vaikas suvoks pasaulį ir save, kaip jis elgsis su pasauliu ir su savimi, iš esmės priklauso nuo to, kaip suvokiamas vaikas ir koks yra elgesys su juo. Kaffemanienė (2001) atlikusi tyrimą apie moksleivių bei pedagogų požiūrį į specialiųjų poreikių bendraamžius, nustatė, kad moksleiviai žino, jog jų bendraamžiai, turintys SUP, turi būti lygiateisiai, lygiaverčiai, tačiau praktiškai įprastinės raidos vaikai nepasirengę lygiaverčiam bendravimui su jais. Menka moksleivių bendravimo su vaikais, turinčiais SUP, patirtis liudija, kad šie vaikai vis dar izoliuoti nuo bendraamžių.

Nemažai autorių (Williams, Pumpian ir kt. 1983) (cit. Gevorgianienė, V., 1998) sutelkia dėmesį į socialinės sąveikos komponentus: gebėjimą atpažinti palankų momentą pradėti sąveiką, reaguoti į kito asmens iniciatyvą bendrauti, palaikyti bendravimą ir pagaliau jį užbaigti. Kai kuriuose tyrimuose išsamiau analizuojamos įvairių bendravimo formų plėtojimo galimybės. Hunt, Alwell ir kt. (1988) (cit. Gevorgianienė, 1998) nurodo pokalbio strategijų mokymo svarbą eliminuojant neigiamus elgesio stereotipus. Tai aktualu, nes į ugdymo įstaigas neretai ateina vaikai, kurie jau turi susiformavusius netinkamus bendravimo įpročius. Todėl ugdymo procese tikslinga bendravimą laikyti veikla, padedančia ugdytiniui ne tik tenkinti socialinius poreikius, bet ir pažinti pasaulį, tobulėti.

Tolerancija – vienas iš bendravimo kompetencijų komponentų. Dauguma autorių asmens tolerancijos lygį laiko svarbia prielaida tarpusavio supratimui, doriniais jausmais

grįstiems santykiams ugdyti. Todėl Gevorgianienės (1998) įsitikinimu, nuo pat ankstyvojo amžiaus svarbu mokyti vaikus žaidimo forma “skaityti” ekspresiją ir kartu formuoti jų gebėjimą suprasti kitus žmonės ir jiems padėti.

Pastaraisiais metais tyrėjai skiria vis daugiau dėmesio tiriant vaikų tarpusavio santykius, toleranciją vienas kito atžvilgiu, tačiau mokslinių tyrinėjimų, kur būtų analizuojami ikimokyklinio amžiaus vaikų tarpusavio santykiai, įprastos raidos vaikų požiūris į SUP turinčius vaikus yra nedaug. Atliekant šį tyrimą, buvo siekta nustatyti vaikų, turinčių SUP, ir įprastinės raidos vaikų tarpusavio santykius, išsiaiškinti įprastinės raidos vaikų požiūrį į vaikus, turinčius SUP.

Tyrimo objektas – ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimas su bendraamžiais, turinčiais SUP,

Tyrimo tikslas – atskleisti, kokie yra įprastos raidos vaikų ir vaikų, turinčių SUP, tarpusavio santykiai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę pedagoginę, ir psichologinę literatūrą nagrinėjamu klausimu.
2. Atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimo ypatumus ir nustatyti ikimokyklinio amžiaus vaikų požiūrį į vaikus, turinčius SUP.
3. Įvertinti ikimokyklinio amžiaus vaikų tolerantiškumo lygį.
4. Atskleisti ryšį tarp vaikų ir tėvų tolerantiškumo.

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 15 vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, 15 tėvų, auginančių vaikus, kurie turi specialiųjų ugdymosi poreikių, 42 įprastinės raidos vaikai, 42 tėvai, auginantys įprastinės raidos vaikus, 6 auklėtojos. Tyrimas atliktas 2009 lapkričio – 2010 gegužės mėnesiais, Pakruojo vaikų lopšelyje – darželyje.

Tyrimo metodologija ir metodai.

Mokslinis standartizuotas (kiekybinis) stebėjimas – tai kryptingai organizuotas aplinkos daiktų ir reiškinių suvokimas. Vaikas stebimas natūraliomis sąlygomis grupėje. Tiriamieji atlieka įprastinius veiksmus, kalba kasdienine kalba. „Toks stebėjimas reiškia, kad nepastebimai ir nesikišant sukaupiama reikiama informacija apie vaikus“ (Daniels, E. R., Stafford, K., 2000). Moksliniam stebėjimui pasirinkti ikimokyklinės įstaigos vaikai, turintys SUP. Stebėjimo procedūros etapai buvo parinkti atsižvelgiant į K. Kardelio (2002) rekomenduojamus stebėjimo etapus.

Standartizuotas (struktūrizuotas) interviu – žodinė bent dviejų asmenų komunikacija, kurios tikslas surinkti informaciją apie tiriamuosius. Pasak G. Merkio (1995), standartizuota apklausa interviu metodu yra griežtai reglamentuojama. Interviu etapai buvo parinkti atsižvelgiant į K. Kardelio (2002) rekomenduojamus interviu etapus.

Pagrindinės sąvokos.

Bendravimas – tai dviejų ar daugiau žmonių tarpusavio suvokimas, keitimasis informacija, sąveika ir santykiai (Almonaitienė, 2010).

Verbalizacija – bet kokios informacijos pateikimas žodžiu¹.

Tolerancija – priešingos nuomonės arba įsitikinimų gerbimas (Mackevičienė, 1999); skirtumų tarp žmonių pripažinimas ir pagarba jiems (Kurienė, 2007).

Empatija – tai gebėjimas įsijausti į kito žmogaus emocinę būseną, jausmus, mintis, nuostatas (Lekavičienė, 2010).

Socialiniai poreikiai – poreikiai, kurie patenkinami tik tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvaujant kitiems žmonėms (Almonaitienė, 2010).

SUP – specialieji ugdymosi poreikiai.

Magistro darbo struktūra. Ši magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (39 šaltiniai), santrauka (reziumė) anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 7 lentelės, 2 paveikslai. Prieduose pateikiami stebėjimo protokolai ir interviu klausimynai. Darbo apimtis – 39 psl.

---

¹ Verbalizacija (2005). Tarptautinių žodžių žodynas (p. 775). Vilnius: Alma litera.

I skyrius. 1. VAIKŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ APIBŪDINIMAS

1.1. Bendravimo ir tarpusavio santykių samprata

Iš visų žmogaus savybių gebėjimas bendrauti yra pats svarbiausias. Įvairūs autoriai pateikia skirtingus bendravimo apibrėžimus. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje rašoma, kad „bendravimas yra įvairialypiai žmonių santykiai, kylantys iš bendros veiklos poreikių“ (Tumelis, et.al., 2003, p.51).

Anot Monkevičienės (1995) bendravimas – tai būdas:

- suprasti kitus ir būti jų suprastam;
- išvengti vienišumo, vis giliau pajuntant dvasinį ryšį su greta esančiais žmonėmis;
- mokytis bendradarbiavimo, partnerystės, nes bendravimas padeda keistis idėjomis, nuomonėmis, derinti veiksmus, siekiant to paties tikslo;
- siekti taikaus sugyvenimo, nes bendraujant paaiškėja kito norai, poreikiai, nuomonės, atsiranda galimybė paaiškinti savo poziciją, o konfliktus spręsti žodžiais, bet ne jėga;
- kaupiti dvasines vertybes bei informaciją apie aplinkinį pasaulį.

Bendraudami žmonės gali sėkmingai tenkinti daugelį svarbiausių savo poreikių. Pirmia, bendraujant keičiamasi informacija. Antra, bendravimas suteikia mums galimybę geriau suprasti ir pažinti save pačius. Lygindami save su kitais, darome išvadą, kas mes esame, kokie ir kokios esame: kokie mūsų gebėjimai, vertybės, temperamentas ir pan. Savo laimėjimus galime įvertinti tik palyginę su tuo, ką yra pasiekę aplinkiniai. Trečia, bet anaiptol ne mažiau svarbu yra tai, jog bendraudami mes galime dalytis savo mintimis ir jausmais, atskleisti kitiems savo individualybę, daryti aplinkiniams įtaką ir pan. Kitaip sakant, bendrauti mus skatina ir vadinamieji socialiniai poreikiai. Ambrukaičio (2003) teigimu, bendravimas – tai sudėtingas daugiaplanis procesas, kuris tuo pat metu gali būti ir informacijos, minčių perdavimo, ir tarpusavio poveikio procesas, ir bendras žmonių išgyvenimas.

Ališauskienė, Miltenienė (2004) bendravimą apibūdina kaip informacijos perdavimo, priėmimo arba pasikeitimo aktą, idėjų raiškos meną. Bendravimas apima kalbėjimą, klausymą, tarpusavio konfliktų sprendimą, problemų išskėlimą ir pan. Sėkmingo bendravimo komponentai yra supratimas, pasitikėjimas, autonomija, lankstumas.

Bendraudami mes galime perduoti kitiems žmonėms tai, ką galvojame ar jaučiame, kokius matome save ir mūsų aplinką. Mes turime būdą perteikti aplinkiniams savo požiūrį į juos, mūsų sudarytą nuomonę, susiformavusius vertinimus. Savo ruožtu iš kitų žmonių galime sužinoti apie tai, kaip mes patys atrodome iš šalies: ką kiti mano apie mus ir aplinkinį pasaulį. Tik

bendraudami žmonės gali ugdyti kitus ir tobulinti save, mokyti ir mokytis, padėti kitiems ieškoti pagalbos ir paramos sau.

Vaikai pažįsta pasaulį bendraudami su žmonėmis ir daiktais. Šis bendravimas vyksta kalba ir kitomis priemonėmis. Toks poreikis bendrauti normalaus vystymosi sąlygomis atsiranda jau kūdikystėje, pirmaisiais mėnesiais, kalbos supratimo pradmenys fiksuojami antrąjį gyvenimo pusmetį. Savo ruožtu šis bendravimas yra pagrindinė kalbos plėtotės sąlyga.

Žodinį (verbalinį) bendravimą dažniausiai lydi neverbalinis. Bendraudami žmonės dalijasi informacija, pasakodami gestikuliuoja, jų žodžius lydi veido mimika, įvairūs kūno judesiai. Jau nuo pirmųjų dienų ugdymo įstaigoje, vaikai yra skatinami žiūrėti pašnekovui į akis, nors vaikai vengia akių kontakto, sukinėjasi. SUP turintys mokiniai dėl kalbos sutrikimų, sutrikusio intelekto, specifinių pažinimų procesų sutrikimų dažnai kalba labai neaiškiai, jiems sunku išreikšti mintis, suformuluoti sakinį, tad akių kontaktas tiesiog būtinas.

Almonaitienė (2010) pagal tai, kas dalyvauja bendravimo procese, išskiria bendravimos tipus: vidinius (asmeninis, intraasmeninis) ir išorinius (socialinis, inerasmeninis). Vidinis bendravimas – tai asmens bendravimas su pačiu savimi. Kai kurie tyrinėtojai tvirtina, kad asmenybė susideda iš kelių dalių, panašių į kompiuterio diskus. Vidinis bendravimas vyksta tarp šių dalių. Išorinis bendravimas – tai bendravimas su kažkuo, esančiu už mūsų asmenybės ribų.

Šiuo atveju didesnę dėmesį kreipsim į išorinį bendravimą. Išorinis bendravimas gali būti kelių rūšių: tarpasmeninis bendravimas, grupinis bendravimas, asmeninis ir grupės bendravimas, tarpgrupinis bendravimas. „Bendravimas – tai dviejų arba daugiau žmonių tarpusavio sąveika, kurios metu perduodama informacija ir patenkinamas saugumo, saviraiškos, dominavimo ir kiti poreikiai.“ (Antinienė, 2002 psl. 37).

Pasak Almonaitienės (2010), yra išskiriami tokie svarbiausi bendravimo aspektai:

- tarpusavio suvokimas (socialinė percepcija). Jis leidžia bendraujant numatyti kito žmogaus elgesį ir planuoti savąjį, padeda siekti norimų tikslų.
- keitimasis informacija (komunikacija). Komunikacija yra labai svarbi bendravimo dalis, tarpusavio įtakos ir santykių pagrindas. Riba, kur baigiasi komunikacija ir prasideda tarpusavio sąveika, - sąlyginė.
- tarpusavio sąveika (socialinė interakcija) – tai bendraujančių poveikis vienas kitam. Bendraudami žmonės daro vieni kitiems tam tikrą įtaką: keičia jausmus, požiūrius ir elgesį. Nuostatų keitimas, konfliktai, bendradarbiavimas, grupinis sprendimų priėmimas – tai taip pat tarpusavio sąveikos atvejai.
- tarpusavio santykiai. Jiems būdingi ilgalaikiai emociniai ryšiai, tarpusavio įsipareigojimai. Tarpusavio santykiai leidžia patenkinti visai kitokius poreikius

nei tie, kuriuos tenkiname keisdamiesi informacija. Tai gali būti bendrumas, prierašumas, meilė.

Anot Almonaitienės (2005), poreikis bendrauti yra įvairių žmogus socialinių poreikių išraiška. Šie poreikiai yra įgyjami gyvenant tarp kitų ir įsisavinant įvairias visuomeninio gyvenimo normas. Šios normos perimamos vaikystėje iš supančių žmonių, tai vadinamas socializacijos procesu. Mūsų bendravimo būdai, vaidmenys, jų pasirinkimai ar atlikimai ir tam atlikimui reikalingos asmeninės savybės žmoguje neatsirado iš niekur. Viso to mes išmokstame, tačiau ne bandymų ir klaidų keliu, o stebint kitų žmonių veiksmus ir jų patiriamas pasekmes. Išmokimas stebint yra socializacijos pagrindas (Legkauskas, V., 2008).

Įvairūs autoriai – A. Maslou, H. Miurėjus, D. Maklelandas ir kt (cit. Almonaitienė, 2010) – dažniausiai įvardija šiuos socialinius poreikius: bendravimo poreikis (poreikis jausti, kad esi kokios nors grupės, bendruomenės narys); saugumo poreikis (kai nejaučiama grėsmė nei fiziniam, nei psichologiniam saugumui); laimėjimų poreikis (siekis pirmauti, įveikti iššūkius); savęs įvertinimo poreikis (siekis rasti savo vietą visuomenėje); savigarbos poreikis (siekis nebūti kitų žeminamam, niekinamam); dominavimo ir pripažinimo poreikis (noras kontroliuoti kitus, vadovauti); pranašumo poreikis (noras jaustis kuo nors pranašesniau už kitus); saviaktualizacijos ir saviraiškos poreikis (noras realizuoti potencialias savo galimybes, tapti tuo, kuo gali ir nori būti); afiliacijos poreikis (noras turėti artimų draugų, rūpintis kitais ir iš jų sulaukti to paties); prierašumo ir meilės poreikis (atvirų, intymių santykių tarp dviejų žmonių siekimas); poreikis palaikyti kontaktą (noras su kuo nors dalytis emocijomis, užmegzti ryšį).

Ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinė ir emocinė raida atspindi socializaciją – procesą, kurio metu vaikai susipažįsta su vertybėmis ir visuomenei priimtiniu elgesiu. Pasak Dodge, Colker, Heroman (2007), socialinis ir emocinis pasirengimas yra lemiamas sėkmingam ikimokyklinio ugdymo įstaigos lankymui, ankstyvai sėkmei mokykloje ir net vėlesniems laimėjimams darbe. Vaikas, kuris yra socialiai ir emociškai pasirengęs, yra: pasitikintis, draugiškas, sugebantis formuoti gerus santykius su bendraamžiais; galintis susikaupti ir būti atkaklus, kai reikia atlikti pastangų reikalaujančias užduotis; sugebantis išreikšti nusivylimą, pyktį ir džiaugsmą; sugebantis paklusti nurodymams ir būti dėmesingas. Autorių teigimu, lengviausia formuoti ir puoselėti vaikų socialinius ir emocinius įgūdžius tuomet, kai jie dar maži.

Sėkmingas, arba efektyvus, bendravimas yra toks, kuris leidžia mums pasiekti norimus tikslus ir patenkinti socialinius poreikius. Almonaitienės (2010) teigimu, tarpusavio santykių lygmenyje bene svarbiausias bendravimo sėkmės rodiklis yra sėkmingas priklausymo poreikio tenkinimas – galimybė tapatintis su kitų žmonių grupėmis, būti jų nariais. Kai jaučiamės esą vertinami, tik tada galime sakyti, kad bendraujame sėkmingai. Kai kurios mūsų nuostatos ir elgesio būdai leidžia tenkinti šį poreikį geriau nei kiti. Tai visų pirma teigiamas požiūris į save ir

kitus. Teigiamas požiūris į save, daugelio psichoterapeutų nuomone, yra gerų santykių su kitais pagrindas. „Požiūrį į save ir į kitus žmones atspindi „išsipildančios pranašystės“, pvz., kas galvoja, kad nesugebės pelnyti aplinkinių pripažinimo, nieko ir nedaro, kad jį pasiektų. Kas tikisi iš kitų priešiško, patys elgiasi nemaloniai, todėl iš tiesų jo sulaukia. Tie, kurie gerai vertina save ir kitus, dažniau susiduria su faktais, patvirtinančiais būtent šį požiūrį.“ (Almonaitienė, J., 2010, psl. 36)

Vaikai, siekdami surasti savo vietą tarp kitų, gali pradėti siekti dėmesio, pranašumo, o tai tik dar labiau blogina jų santykius su aplinkiniais. R. Dreikurso (cit. Almonaitienė, 2010) nuomone, kartais žmonės atsisako savo asmeninės laisvės ir tampa nuo kitų priklausomi. Taip jie jaučiasi reikalingi, tačiau toks jų elgesys trukdo atskleisti save. Sėkmingas bendravimas – netrukdo laisvai skleistis ir augti asmenybei.

Tinkamas bendravimas padeda išlaikyti ir formuoti gerus tarpasmeninius santykius. Vasiliauskaitė (2010) tarpasmeninius santykius apibūdina kaip neformalų asmenybių bendravimą, trunkantį trumpesnį ar ilgesnį laiko tarpą ir atspindintį tam tikrą intelektualinį, emocinį ar fizinį bendraujančių artumą. Asmuo siekia užmegzti santykius su kitu žmogumi tuomet, kai jam reikia informacijos arba jie siekia sumažinti situacijos neapibrėžtinumą. Santykiai paprastai užmezgami pokalbiu. Būtent pirmosios pokalbio minutės yra lemiamos tolesnių santykių plėtrai. Užmezgę santykius žmogų pažįstame šiek tiek geriau, ir pagal tai priimamas sprendimas – tęsti tuos santykius ar apsiriboti tik tokia pažintimi. Gliokler (2003) teigia, kad žmonių tarpusavio santykiai yra svarbiausia gyvenimo problema.

Vaikų, turinčių SUP, bendravimo ypatumai. Vaikai, turintys kalbos, kalbėjimo ir kitos komunikacijos sutrikimų – gausiausia specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų grupė. Į SUP turinčių vaikų grupę taip pat įeina klausos, regėjimo sutrikimų turintys vaikai, sutrikusio intelekto vaikai, vaikai, turintys specifinių pažinimų procesų sutrikimų, emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimų, lėtinių, somatinių ir neurologinių sutrikimų, judėjimo ir atramos procesų bei kompleksinių raidos sutrikimų turintys vaikai. Daniels, Stafford (2000) teigia, kad skirtingų raidos sutrikimų turintys vaikai patiria įvairių sunkumų tarpusavio bendravimo srityje. Pasak minėtų autorių, regėjimo sutrikimų turintis vaikas, linkęs mažiau tyrinėti pasaulį, kurio jis nemato. Tai trukdo vaiko savivokos raidai ir kontaktų su aplinka užmezgimui. Turintys klausos sutrikimų vaikai patiria didžiulį nepasitenkinimą savo gebėjimu bendrauti su pasauliu. Dažni pykčio ir nevilties proveržiai, lydimi fizinių veiksmų, sietini su klausos sutrikimų turinčių vaikų negebėjimu išsireikšti žodžiais. Vaikai, turintys asmenybės ir elgesio sutrikimų, sunkiai užmezga santykius su kitais. Tokių vaikų asmenybės savybės – nuo slopinimo ir nerimo iki agresyvaus ir destraktyvaus elgesio – dažnai sukelia su jais bendraujančiųjų pajuoką ir norą bausti. Fizinę negalią turintis vaikas nuolat jaučia neveltį, kai fiziniai judesiai negali būti atliekami

spontaniškai, natūraliai. Protinę negalią turintys vaikai dažnai auga izoliuoti nuo įprastai besivystančių bendraamžių.

Gyvenime stebime, jog nemažai vaikų (ir ne tik SUP turintys vaikai) nesugeba tinkamai bendrauti ne tik su suaugusiais žmonėmis, bet ir tarpusavyje su bendraamžiais. Lukošienė (2000) manymu, dėl įvairių priežasčių vaikai stokoja reikalingų žinių, gebėjimų, tad ne vienas iš jų patiria trumpalaikių ar net ilgalaikių bendravimo sunkumų: nelengvai susidraugauja, dažnai nemoka tinkamai reaguoti į vienokį ar kitokį bendraamžių elgesį, jų išsakytas mintis bei išreikštas emocijas, nepakankamai operatyviai orientuojasi kintančiose bendravimo ir bendradarbiavimo situacijose. Bet kokių atveju, vaikai siekia kalbinių kontaktų, nori būti suprasti. Nesėkmės atveju esti pagrįstos neigiamos emocinės reakcijos. Bankauskienė, Jegelevičienė (2006) išskiria du vaikų reakcijos į savo kalbos sutrikimą būdus:

- negatyvus su nepakankamu siekimu bendrauti neturint bendravimo priemonių;
- teigiamas, geranoriškas su ryšiu kontakto ir jo įgyvendinimo kelių siekimu (bendravimui naudojamos paralingvistinės priemonės).

Vieni vaikai, patyrę, jog jų garsų tarimas skiriasi nuo aplinkinių, kaip išmanydami stengiasi rasti tikslesnę artikuliaciją ir jų pastangos kartais būna sėkmingos. Kiti, ypač jautrūs vaikai, suvokę savo trūkumus, iš viso vengia kalbėti (Garšvienė, Ivoškuvienė, 1993). Hallahan ir Kaufman (2003) pastebi, kad iš netaisyklingai kalbančiojo gali būti šaipomasi. Vaikas, kuris yra erzinas, jaučiasi atstumtas, o kartu nepatenkinamas jo poreikis bendrauti, būti grupės nariu, aktyviai dalintis patirtimi (Ivoškuvienė, 1996).

Apibendrinant aptartus pedagogų, psichologų teiginius, idėjas, galima teigti, kad bendravimas tai kaip tarpusavio sąveika. Bendraudami vaikai, verbalinius ar neverbaliniu būdu, sugeba užmegzti pokalbį, susirasti draugų ir su jais palaikyti tarpusavio santykius. SUP turinčių vaikų bendravimas dažnai yra nepilnavertis, todėl reikalingas aplinkinių supratimas ir pagalba.

1.2. Teorinės tolerantiškumo ir empatiškumo prielaidos

Bendraamžių atstumtų vaikų sutinkama kiekviename kolektyve. Pastarieji susiduria su įvairaus pobūdžio socialinėmis bei psichologinėmis problemomis. Vienmečių vaidmuo tampa reikšmingas dar kūdikystėje, tačiau vaikui augant ši įtaka ypač išryškėja.

Pagal Jonilienės (2008) atliktą tyrimą buvo nustatyta, jog 4 – 6 metų vaikų elgesys su bendraamžiais dažniausiai nepakankamai pastovus. Šio amžiaus vaikai tik kai kada savo bendraamžių išklauso, padeda, pasidalija, užjaučia, neskriaudžia, nesityčioja, atleidžia, neapgauina, elgiasi mandagiai. Pažymėtina, kad net apie du trečdaliai 4 – 6 metų vaikų

nepakankamai dorai elgiasi ir bendrauja su savo bendraamžiais. Tad didesnę dėmesį reikėtų skirti vaikų tarpusavio santykiams gerinti ir tolerantiškam elgesiui su bendraamžiais skatinti.

Naujausi psichologiniai tyrimai (Gniewosz, Noack, 2009) rodo, kad mokyklos ir klasės aplinka susijusi su mokinių socialinės tolerancijos lygiu (cit. Stašinskienė, L., 2010).

Kad vaikas užaugtų tolerantiškas, turi būti ugdoma jo vertė, ugdomas žinojimas, kad jis yra tiesiog vertingas pats savaime, toks koks yra. Kurienė (2007) teigia, kad nesvarbu ar vaikas būtų atlépausis, nelabai mokantis matematiką, ar jisai būtų labai geras sportininkas, bet visai negabus muzikai, – tai visiškai nesvarbu, svarbu, kad šeima matytų vaiko vertę, ją puoselėtų, ugdytų ir leistų jam jaustis vertingam, mylimam ir saugiam. Tokie vaikai nekritikuoja ir nežemina kitų žmonių, nebijo patys būti kitokie ir nebijo kitokių. Ši esminė prielaida yra būtina sąlyga tolerancijos kaip socialinio įgūdžio ugdymui. Pripažinus vaiko teisę būti individualiam, kitokiam, reikia išmokyti jį pripažinti ir kito teisę būti kitokiam ir taip pat vertingam.

Tolerancija. „Pagarba ir pakanta – artimai tarpusavyje susijusios sąvokos. Viena kitą papildydamos jos faktiškai sudaro tolerancijos turinį. Žemaitis (1987), mano, kad lotyniškas terminas *tolerancija* ir lietuviškasis *pakanta* yra tos pačios semantinės kilmės. Ir pirmas ir antras kilo iš kantrybės sąvokos. Anot Balčio (1994) tolerancijos sąvoka į lietuvių kalbą yra atkeliavusi kaip ir daugelis kitų tarptautinių žodžių iš sen. lotynų kalbos (lot. *tolerantia*) ir reiškia ne ką kitą, kaip pakantą, kantrybę, atlaidumą, nuolaidumą, sugebėjimą, mokėjimą pakęsti, neprieštarauti, nesiginčyti, nešokti priešais su savo nuomone kaip vienintele teisinga. Plečkaitis (1998) teigia, jog terminas „tolerancija“ kilęs iš senosios graikų kalbos žodžio (*talao*) arba (*tlao*), reiškiančio: ištveriu, pakeliu, pakenčiu. „Tolerancija filosofinėje enciklopedijoje apibrėžiama kaip pakantumas, susidūrus su kažkuo, ko nemėgsti arba kam nepritari.“ (Miniotaitė, G., 1997, psl. 4)

Viena tolerancijos sąlyga – subjekto galimybė laisvai apsispręsti. Anot Pikienės (1987), jeigu asmuo yra priverstas kęsti tam tikrą nemalonumą arba privalo paklusti įsakymams, komandoms ar direktyvoms – jo elgesys nėra nei tolerantiškas, nei netolerantiškas. Taigi, tolerancijos subjektas – laisvai pasirenkantis ir apsisprendžiantis žmogus.

Tolerancija – išties labai svarbi mandagumo forma. Ji padeda išreikšti dorovinės kultūros gilumą ir humaniškumą. Tolerancija yra viena iš daugelio bendravimo sąlygų šiuolaikinėje visuomenėje. Mokslininkų tyrimai atskleidžia, kad vaikai labai anksti pradeda suvokti žmonių skirtumus ir tuos, su kuriais bendrauja, ima vienaip ar kitaip vertinti; vaikų savęs suvokimą ir požiūrius formuoja aplinka; suaugusiems būdingi stereotipai persiduoda vaikams. Pasak Sabaliauskienės (2004), jau 3 – 5 metų vaikai pradeda demonstruoti socialinės aplinkos jiems daromą poveikį pasirinkdami žaidimo draugus, išsakydami tam tikrus vertinimus.

Kurienės (2007) teigimu, tolerancija – skirtumų tarp žmonių pripažinimas ir pagarba jiems – būtinas gyvenimo įgūdis. Tolerancija ir supratimas yra vieninteliai įrankiai, kuriuos

vaikai turės, kai reikės įveikti neapykantą, baime, vienatvę. Pasak Bieliauskienės, Monkevičienės, Okunauskienės (2009), vaikai, turinys stiprius pozityvius socialinius įgūdžius, sugeba tvarkytis su kasdieniais sunkumais, prisitaikyti prie skirtingos aplinkos, rasti tinkamus sprendimus probleminėse situacijose, įsitraukti į jų interesus atitinkančią veiklą, todėl yra geros nuotaikos, kūrybingi, veiklūs. Taigi galima daryti prielaidą, kad vaikams laiku suteikus reikiamų žinių, padėjus suformuluoti tam tikras nuostatas, vaikas augdamas rinksis teigiamus, o ne sau ar kitiems kenkiančius elgesio būdus. Skatinant pozityvaus elgesio formavimąsi ir netinkamo elgesio atsisakymą, remiamasi ne tik natūralių elgesio pasekmių suvokimo metodu, bet ir empatija.

Empatija. Nuo pat kūdikystės jaučiame poreikį būti suprasti. Tačiau į šį žodį įeina ir daugybė kitų prasmų: pritarimo, paramos, sutikimo, užuojautos – kitaip sakant, empatija. Empatija yra gebėjimas įsijausti į kito padėtį, emocinę būseną, tiesiogiai suprasti kito jausmus. Empatija susijusi su savivoka, savo jausmų pažinimu, vėliau savistabos rezultatus pritaikant bendraujant su kitais. Bieliauskienės, Monkevičienės, Okunskienės (2009) teigimu, vaikai ne visada pajėgūs įvertinti netinkamo elgesio pasekmes sau ir kitiems. Tačiau jie neblogai orientuojasi, kaip jaučiasi nuskriaustas, išskaudintas, apleistas draugas. Kito savijauta tampa orientyru nuspręsti, ar pasirinktas elgesys tinkamas.

Empatiškas bendravimas su kitu žmogumi, pasak K. Rogers, C. Meweborn (cit. Myers, 2000), turi keletą aspektų. Jis reiškia įėjimą į kito asmens pasaulį ir buvimą jame “kaip namie“, jautrumą besikeičiančiai kito žmogaus būsenai. Būdami empatiški, dėmesį sutelkiame ne tiek į savo, kiek į kenčiančiojo jausmus. Batson, (1987) (cit. Myers, 2000) teigia, kad jau nuo kūdikystės daugelis žmonių rodo natūralią empatiją kitiems: jiems nemalonu, kai kitus ištinka nelaimė, jiems palengvėja, kai kitų žmonių kančia sumažėja. Šie išsakyti teiginiai iš dalies paneigia kitų psichologų teiginius, kad empatiją reikia išsiugdyti (Hoffman, Martin, 1984, ir kt.). Galima daryti prielaidą, kad empatija yra įgimta, tačiau paliekama vieta nuomonei, kad ji gali būti išsiugdyta, ypač pozityviu tėvų pavyzdžiu, pradedant nuo ankstyvosios vaikystės. Špėlytė (2008) empatiją apibūdina keturiais aspektais: 1) jausmingumas; 2) moralumas; 3) pažinimas; 4) elgsena.

Daugelis autorių pripažįsta, kad žmonės tuo labiau linkę padėti ir aukotis, juo tampresni kraujo ryšiai juos sieja su pagalbos reikalaujančiais žmonėmis (Eisenberger, 2003). Galima daryti prielaidą, kad genuose jau yra užprogramuota pagalba rūpintis savo artimaisiais.

Labai svarbu, norint pažinti kitą žmogų, yra empatinis pažinimas. Empatinio pažinimo metu mes tiek išreiškiame savo jausmus partneriui, tiek bandome suprasti jo emocijas. Empatinis bendravimas padeda ne tik suprasti gaunamą žodinę informaciją, bet ir leidžia suvokti jos slaptą

prasmę, partnerio būseną, kuri pasireiškia visomis nežodinėmis priemonėmis (Gailienė, Bulotaitė, Strulienė, 1996).

Amerikiečių psichologas Williamas Damonas (cit. Sabaliauskienė, R., 2004) teigia, kad kiekvienam mažam vaikui būdingi keturi bruožai: empatija, teisingumo jausmas, pasitikėjimas kitais žmonėmis ir savikontrolė. Mokslininkų atlikti tyrimai rodo, kad socialinė aplinka yra lemiamas veiksnys, formuojantis asmenybę, todėl nuo šeimos, švietimo įstaigos priklauso, ar ir užaugę dabartiniai vaikai tebeturės tuos įgimtus bruožus, kurie būtini demokratiškoje, socialiniu teisingumu grįstoje ir tolerantiškoje visuomenėje.

2 skyrius. IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ VERTINIMAS

2.1. Tyrimo metodika ir respondentai

Tyrimui atlikti buvo parengti stebėjimo protokolai. Iškeltas stebėjimo tikslas, hipotezė, stebėjimo objektas, uždaviniai ir numatoma situacija. Buvo susikoncentruota stebėti bendravimą ir elgesį tarp vaikų – elgesio ir bendravimo aspektus su vaikais, turinčiais SUP, bei vaikų, turinčių SUP, elgesio ir bendravimo aspektus su grupės vaikais. Protokolo formoje fiksuoti 9 skirtingas išvadas pateikiantys kintamieji (bendravimo, verbalizacijos, tolerancijos ir tarpusavio santykių elementų aspektai). Registruojamas kintamųjų dažnumas. Gauti duomenys sumuojami, siekiant atskleisti vaikų bendravimo, elgesio ir tolerancijos aspektus su SUP, turinčiu vaiku. Buvo registruojamas visų įprastinės raidos vaikų ir vaikų, turinčių SUP, elgesys grupėje bendros veiklos metu. Stebėjimai truko nuo 30 iki 45 minučių.

Taip pat parengti interviu klausimynai. Standartiniame planingame interviu buvo pasirinkti ikimokyklinėje įstaigoje ugdomi vaikai, turintys SUP, jų tėvai, įprastinės raidos ikimokyklinės įstaigos vaikai bei jų tėvai, grupių auklėtojos. Išsikelti stebėjimo uždaviniai, pasirinktas interviu objektas, organizuotas interviu (numatoma vieta ir laikas). Interviu sukoncentruota pradėti nuo neesminių klausimų palengva pereinant prie klausimų, kurie atskleistų respondentų požiūrį. Atsakymai registruojami. Interviu truko nuo 10 iki 20 min.. Skaičiuotas pasikartojimas (dažnis) panašių atsakymų.

Tyrimo imtis sudaryta pagal netikimybinę schemą, atrinkti pagal patogumą ir prieinamumą. Buvo gautas ikimokyklinės įstaigos vadovo sutikimas atlikti stebėjimus ir apklausti mokinius. Tiriamųjų grupė suformuota tikslingai. Tyrimui atlikti pasirinkti specialiuju ugdymo(si) poreikių turintys vaikai; tėvai, auginantys SUP turinčius vaikus; įprastinės raidos vaikai; tėvai, auginantys įprastinės raidos vaikus; grupės auklėtojos. Iš viso dalyvavo 15 SUP turinčių vaikų, 15 tėvų, auginančių SUP turinčius vaikus, 42 įprastinės raidos vaikai, 42 tėvai,

auginantys įprastinės raidos vaikus ir 6 pedagogės. Vaikų amžius – 3 – 5 metų. SUP turinčių vaikų grupę sudaro įvairių raidos sutrikimų turintys vaikai: sulėtėjusią psichinę raidą; įvairaus sudėtingumo kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimus. Tyrime dalyvavę vaikai neturi ryškių raidos negalių.

2.2. Vaikų tarpusavio santykių ypatumai, išryškėjantys stebėjimo metu

Stebėjimai trijose grupėse vaikams laisvai pasirenkamos veiklos metu leido pamatyti vaikų bendravimo būdus, bendraamžių požiūrį į vaikus, turinčius SUP, bei jų tarpusavio santykių ypatumus. Buvo stebimi tokie aspektai: bendravimas (priėmimas į bendrą veiklą; nepriėmimas į bendrą veiklą; vaiko išitraukimas į veiklą), verbalizacija (palankus kalbėjimas apie vaiką; nepalankus kalbėjimas apie vaiką; palankus kalbėjimas su vaiku; nepalankus kalbėjimas su vaiku; paties vaiko kalbėjimas), empatijos ir tolerancijos elementai (vaiko poelgių nevertinimas; vaiko jausmų ir pergyvenimų supratimas; palankumo rodymas; gebėjimas įsijausti į vaiko būseną ir pan.).

Bendravimas. Beveik pusė stebėtų vaikų, turinčių SUP, (7 vaikai) noriai bendrauja su savo grupės vaikais, domisi bendraamžių veikla ir bando į ją įsijungti. Tačiau ne visi yra noriai priimami bendraamžių. 2 vaikai (iš 7 vaikų), turintys SUP, nors ir stengiasi bendrauti su grupės vaikais, tačiau bendraamžiai jų nepriima į savo būrį, vengia draugijos, atstumia arba nuvaro. Tie, kurie priima vaiko draugiją, žaidžia su vaiku, užsiima bendra veikla, kartais noriai dalinasi žaislais, tačiau SUP turinčiam vaikui lyderiu būti neleidžia, primeta savo žaidimo būdus. Kita dalis vaikų (5 vaikai) į grupinę bendraamžių veiklą neįsitraukia. Dažniausiai tie vaikai turi grupėje bent po vieną draugą, su kuriuo visada žaidžia, užsiima bendra veikla. Kitus grupės vaikus kartais pastebi, tačiau su jais nebendrauja ir į jų veiklą nesikiša. Bendraamžiai tokio vaiko nei atstumia, nei stengiasi su juo bendrauti. Jie tokio vaiko tiesiog „nemato“. Iš 15 stebėtų vaikų, turinčių SUP, 3 vaikai visiškai su niekuo nebendrauja, jie patys nebando įsitraukti į bendraamžių veiklą, o bendraamžiai jų nemėgsta, nenori su jais žaisti. Šie vaikai poreikį bendrauti išreiškia stebėdami bendraamžius, bet prieiti prie jų nediršta. Galima manyti, kad SUP turintys vaikai turi poreikį bendrauti su bendraamžiais, tik ne visada geba patys užmegzti ryšį. Pastebėta, kad vaikai, turintys SUP, kuriems nepavyksta užmegzti ryšio su bendraamžiais, nenoriai bendrauja ir su suaugusiais.

Verbalizacija. Didelė dalis stebėtų vaikų, turinčių SUP (12 vaikų), bendrauja verbaliniais bendravimo būdais. Iš jų, 3 vaikai bendrauja trumpais žodeliais arba savo paties sudarytais žodžiais. 3 vaikai, turintys SUP, bendrauja neverbaliniais bendravimo būdais: mimika, kūno judesiais, gestais. Šių vaikų verbalinė kalba neišlavėjusi visai arba išlavėjusi

nepakankamai. Visi SUP turintys vaikai, norėdami, kad juos suprastų naudoja neverbalinius bendravimo būdus. Gebėjimas naudotis ne tik verbaliu komunikacija bendravimą daro kokybiškesnį. Dažnas bendraamžių atstūmimas ir nenoras bendrauti yra būtent dėl to, kad įprastinės raidos vaikai nesupranta SUP turinčių vaikų. Tačiau dėti pastangas ir gilintis ne tik į tai ką verbaliniu būdu norima pasakyti, bet ir į vaiko gestus, mimiką, dauguma įprastinės raidos vaikų nenori. Jeigu vaiko, turinčio SUP, nesupranta, tai su juo dažniausiai ir nebebendruoja. Pasitaiko nemažai vaikų, kurie iš SUP turinčio vaiko šaiposi dėl to, kad jo verbalinis bendravimas yra neišlavėjęs. Vaikai dažnai sako: <... jis nemoka kalbėti...>. SUP turintis vaikas, kuris bendruoja verbaliniu būdu, dažnai bijo išsakyti savo nuomonę. 8 vaikai drąsiai reiškia savo nuomonę. Dažniausiai savo nuomonės nebijo reikšti tie vaikai, kurie turi bent po vieną draugą, su kuriuo gali žaisti, arba yra drąsus ir nebijo neigiamos bendraamžių reakcijos. Likusi dalis vaikų (4 vaikai) bijo išsakyti savo nuomonę, kalbėdami nervinasi, jaudinasi. Ypač jaudinasi tada, kai reikia bendrauti su bendraamžiu, kuris jį skriaudžia.

Vaikai, kuriems sunkiai sekasi kalbėti, turi įvairių kalbos, kalbėjimo ar kitos komunikacijos sutrikimų bendraudami verbaliniu būdu labai jaudinasi, nervinasi, todėl stengiasi kuo mažiau bendrauti.

Įprastinės raidos vaikai, kurie bendruoja su vaikais, turinčiais SUP, palankiai kalba apie juos ir su jais. Kalbėdami apie vaikus, turinčius SUP, vaikai vartoja gražius žodžius, apie vaikus kalba neužgausiai. Kalbėdami su jais vartoja palaikančius žodžius, kalba paguodžiančiai. Tačiau nemaža dalis vaikų visiškai nebendruoja su SUP turinčiais vaikais, o jei bendruoja, nepalankiai kalba apie juos: tyčiojasi iš vaikų, juos apkalba, pajuokiančiai apie juos kalba. Bendraudami su jais, kalba šiurkščiai, įžeidžiančiai, vadina kvailiu ir nieko nemokančiu, juokiasi iš nesėkmių.

Tolerancijos elementai. Stebint trijų grupių vaikų bendravimą ir tarpusavio santykius su bendraamžiais, buvo galima pastebėti bendraamžių požiūrį į vaiką, turintį SUP. 7 vaikams, turintiems SUP (iš 15 vaikų), bent vienas bendraamžis rodo palankumą, jaučia poreikį padėti, kai jį ištinka nelaimė, paguodžia, nevertina jo poelgių. Likusiųjų vaikų (8 vaikai) bendraamžiai nesupranta, nesupranta vaiko jausmų ir pergyvenimų, jam nepadedą ir nepaguodžia. Galima daryti išvadą, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai nėra linkę įsijausti į kito jausmus, emocinę būseną, tai nesupranta kito jausmų, negeba būti atlidūs, nuolaidūs.

2.3. Vaikų bendravimo ypatumai, išryškėjantys interviu metu

Interviu siekta išsiaiškinti vaikų tarpusavio santykius, įprastinės raidos vaikų požiūrį į vaikus, turinčius SUP, ir įprastinės raidos vaikų tolerantiškumą. Vaikų tarpusavio santykius ir

bendravimą atspindi vaikų požiūris į darželį, į draugus, bendravimo ypatybės. Tolerantiškumą atspindi vaikų nuostatos į kitoniškumą, reakcija į smurtą ir patyčias. Kategorijos ir subkategorijos išskirtos remiantis išsakytais tiriamųjų teiginiais.

Pateikiami pedagogų, vaikų, turinčių SUP, jų tėvų, įprastinės raidos vaikų ir jų tėvų interviu duomenų rezultatai bei rezultatų analizė.

1 lentelėje pateikiami teiginiai, kuriose išsakė pedagogai interviu metu.

1 lentelė

Pedagogų požiūris į vaikų tarpusavio santykius

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginiai</i>	<i>Dažnis</i>
<i>Vaikų bendravimo ypatybės</i>	Vaikai susiskirstę grupelėmis	Lyderiai vadovauja žaidimams. Kas neprisitaiko prie grupės lyderiu, konfliktuoja su jais. Lyderiai mėgsta atiminėti žaislus, erzinti, skriausti mažesnius ir silpnesnius.	3
	Vaikus reikia skatinti bendrauti vienus su kitais	Yra vaikų, kuriuos reikia visada skatinti bendrauti su kitais. Padedant auklėtojų vaikai draugauja su šiais vaikais, kaip su visais.	2
	Vaikai tarpusavyje bendrauja	Visi vaikai gerbia vieni kitus, skatinami būti mandagus ne tik su bendraamžiais, bet ir su kitais aplinkiniai. Grupėje visi moka žaisti kartu, dalintis žaislais ir susitarti.	2
<i>Vaiko, turinčio SUP, bendravimo sunkumai</i>	Trukdo vaikams jų veiklos metu	Įsiveržia į vaikų žaidimus, juos išardo, atima žaislus, įsivelia į konfliktus. Neišlaiko dėmesio, trukdo kitiems, tuo prisišaukdami kitų pyktį, jų pradeda nemėgti, nenori su jais žaisti. Vaikai, turintys SUP, reikalauja daugiau dėmesio, tai pastebėdami vaikai ant jų pyksta	4
	Vaikai nesupranta vieni kitų	Jų kalbėsena skiriasi nuo kitų vaikų, todėl vaikai nenori jų priimti.	2
<i>Įprastinės raidos vaikų požiūris į kitoniškumą</i>	Neutralus požiūris	Dažniausiai juos stebi iš tolo. Iš pradžių tyrinėja. Nereaguoja. Žaidžia šalia jo, kartais priima į savo žaidimą.	5
	Neigiamas požiūris	Po truputį vaikai pradeda šalintis nuo tokio vaiko. Perpratę vaiką, jo pradeda nemėgti. Kartais „išlenda“ vaikų patyčios.	3
	Teigiamas požiūris	Priklausomai nuo vaiko, turinčio SUP, elgesio, bet dažniausiai vaikai juos guodžia ir padeda. Rodo jiems dėmesį, padeda.	3

	Vaikų domėjimasis kitoniškumu	Vaikai klausinėja ugdytojų apie tokį vaiko elgesį. Vaikai duoda pastabas ugdytojui, jog tas vaikas kitoks.	2
<i>Tėvų požiūris į vaikus, turinčius SUP</i>	Rodo dėmesį	Stengiasi padėti materialiai. Rodo gailestį, užuojautą. Savo vaikų, auklėtojų klausinėja apie tą vaiką, kaip jam sekasi. Pasidomi ar jų vaikas neskriaudžia to vaiko, ar gražiai su juo elgiasi.	4
	Sutinka, kad jų vaiko grupėje būtų ugdomas vaikas, turintis SUP	Tėveliai tolerantiški. Dauguma už tai, kad grupėje būtų specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai. Reaguoja teigiamai, neskirsto vaikų pagal poreikius.	3
	Nenori, kad jų vaiko grupėje būtų ugdomas vaikas, turintis SUP	Galvoja, kad toks vaikas atims visą auklėtojos dėmesį. Mano, jog toks vaikas yra labai negeras pavyzdys jų vaikams. Prisiklausę vaikų pasakojimų, kuriose dominuoja vien neigiamai toks vaikas, jaudinasi dėl savo vaiko gerovės.	2
	Nereaguoja, kai jų vaiko grupėje ugdomas vaikas, turintis SUP	Nekreipia dėmesio.	1

Anot pedagogų, grupėse yra ryškių lyderių, kurie vadovauja žaidimams, įsakinėja vaikams, erzina ir skriaudžia silpnesnius. 3 pedagogės teigia, jog vaikai susiskirstę grupelėmis, kiekviena grupelė turi lyderį ir lyderiu dažniausiai būna įprastinės raidos vaikas. 2 pedagogės teigia, kad grupėse vaikai yra lygiaverčiai, visi žaidžia drauge bei gerbia vienas kitą.

4 pedagogės vieną iš priežasčių, kodėl vaikams, turintiems SUP, sunku bendrauti su bendraamžiais, nurodo SUP turinčių vaikų elgesį, šių vaikų emocinės sferos sunkumus, spontaniškumą, neprognozuojamą elgesį bei dėmesio sukonzentravimo ir išlaikymo stygių. Kita priežastis, jų manymu – vaikų, turinčių SUP, kalbos, kalbėjimo ar kiti komunikacijos sutrikimai (kai vaikai neaiškiai taria žodžius, negeba nuosekliai išdėstyti minčių arba visai nenaudoja kalbos), kurie apsunkina bendravimą.

Interviu duomenų analizė atskleidžia įprastinės raidos vaikų požiūrį į „kitokius“ vaikus. Beveik visi apklausti pedagogai (5 pedagogai) teigia, jog pirmą kartą į grupę atėjus vaikui, turinčiam SUP, dažniausiai vaikai juos tyrinėja, stebi iš šalies. Kai perpranta jo elgesį, stengiasi tapti jo draugu, padėti jam arba nusiteikia neigiamai, pradeda šalintis jo, atstumia, erzina, prasivardžiuoja.

Atlikus interviu duomenų interpretaciją atsiskleidė teigiamas tėvų požiūris į vaikus, turinčius SUP. Pedagogų atsakymai rodo, kad tėvai domisi SUP turinčiais vaikais, jų situacija grupėje ir neprieštarauja, kad jų vaikų grupėje būtų ugdomas vaikas, turintis specialiųjų

ugdymo(si) poreikių. 2 teiginiai parodo, kad yra ir tokių tėvų, kurie nenori, jog jų vaikų grupę lankytų vaikai, turintys SUP.

Tyrimo duomenys rodo, kad auklėtojos išvelgia SUP turinčių vaikų bendravimo su bendraamžiais sunkumus. Anot auklėtojų, dalis vaikų negebančių užmegzti ryšio su bendraamžiais ir bendras veiklas yra įtraukiami kitų vaikų, kurie susidomi SUP turinčio vaiko užsiėmimu, žaislu arba įtraukia jį į žaidimą, kaip reikalingą, paklusnų veikėją.

2 lentelėje pateikiami teiginiai, kuriuos interviu metu išsakė vaikai, turintys SUP.

2 lentelė

Vaikų, turinčių SUP, interviu rezultatai

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginiai</i>	<i>Dažnis</i>
<i>Vaikų, turinčių SUP, požiūris į darželį</i>	Neigiamas požiūris	Nes toli eiti nuo namų. Namuose man labai linksma. Man patinka būti namuose. Nes noriu draugauti su draugais, bet jie nedraugauja. Vaikai mane skriaudžia. Čia vaikai negerai.	8
	Teigiamas požiūris	Labai patinka eiti, nes linksma būti su draugais. Nes čia daug žaislų. Nes čia yra mano vienas draugas. Nes tu (logopedė. <i>Aut. Pastaba</i>) mane atsivedi pas save.	5
	Neutralus požiūris	Nelabai, tik kartais. Kartais vaikai man nepatinka.	2
<i>Vaikų tarpusavio santykiai</i>	Blogi santykiai	Su vienu vaiku draugauti nenoriu, jis juokiasi iš manęs. Kažkada buvau gailestinga, bet jie mane apstojo. Su manimi nori draugauti, bet nedraugauja. Vieną dieną su manimi draugauja, kitą kartą jau nebedraugauja. Aš katrais maivausi, todėl mane muša. Mane skriaudžia, nes manęs jie nemylė. Skriaudžia, sekioja. Su manimi nedraugauja, juokiasi iš manęs.	12
	Gerai santykiai	Visi su manimi mėgsta draugauti. Visi vaikai man patinka. Visi geri.	3
<i>Įprastinės raidos vaikų tolerancija</i>	Netolerantiškas elgesys	Niekas manęs nenori apginti. Nėra kas apgina. Nėgina, aš pats galiu. Kiti vaikai sako: „muškit jį“	11
	Tolerantiškas elgesys	Mane pusbroliis apgina. Turiu draugą, jis mane gina. Vaikai pasako auklėtojai. Manęs niekas neskriaudžia.	4

Atlikus interviu duomenų analizę, paaiškėjo vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, požiūris į darželį. Truputi daugiau negu pusė vaikų (8 vaikai) nemėgsta eiti į darželį, jie mieliau būna namuose. Tokių vaikų požiūrį iš dalies sąlygoja vaiko, turinčio SUP, ir kitų vaikų tarpusavio bendravimas. 5 SUP turintys vaikai mėgsta eiti į darželį. Pagrindine priežastimi, kodėl vaikai mėgsta eiti į darželį, jie nurodė žaislus, kurių darželyje yra labai daug.

Interviu metodu apklausus 15 vaikų, turinčių SUP, 12 iš jų įvardino neigiamus tarpusavio santykius atspindinčius teiginius. Tokie teiginiai kaip: „... mane skriaudžia, nes manęs nemylė...“, „... su manimi nedraugauja, juokiasi iš manęs...“, rodo blogus tarpusavio santykius, vaiko, turinčio SUP, nepriėmimą. Tik 3 SUP turintys vaikai mano, jog vaikai jį priima ir jų tarpusavio santykiai yra pakankamai geri.

Iš vaikų, turinčių SUP, atsakymų į klausimus - „Ar yra grupėje vaikų, kurie tave gina nuo skriaudėjų? Kaip jie tave gina?“ paaiškėjo įprastinės raidos vaikų elgesio ypatumai (tolerantiškas – netolerantiškas elgesys). Sprendžiant pagal specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčių vaikų atsakymus, matoma, kad įprastinės raidos vaikų elgesys yra nepakankamai tolerantiškas. 11 teiginių parodo, jog grupės vaikai toleruoja patyčias ir yra vaiko, turinčio SUP, žemintojai. 4 vaikai, turintys SUP, grupėje turi draugą arba giminaitį, kurie jį gali apginti arba paprašyti pagalbos suaugusiojo.

Interviu duomenų analizė leidžia daryti prielaidą, kad dauguma vaikų, turinčių SUP, grupėje jaučiasi blogai, yra užgauliojami bei skriaudžiami savo bendraamžių. Dauguma bendraamžiai yra netolerantiški ir nėra linkę rodyti užuojautos bei gailėsčio.

Atliekant interviu su vaikais, turinčiais SUP, buvo galima pastebėti daugumos vaikų susidomėjimą ir norą bendrauti. Buvo ir tokių vaikų, kurios sunkiai sekėsi sudominti. Tai rodė vaikų pasyvus atsakinėjimas į klausimus, blaškymasis, noras kuo greičiau viską baigti. Ne visiems vaikams sekėsi atsakinėti į užduodamus klausimus. Iš 15 apklaustų vaikų 3 vaikai į klausimus atsakinėjo tik galvos linktelėjimu, mimika ar gestais. SUP turinčių vaikų, su kuriais pavyko atlikti interviu, pasisakymai apie darželį, bendravimą su bendraamžiais, tarpusavio santykius, parodo, kad daugeliu atveju vaikai jaučiasi atstumti, nepriimti bendraamžių.

3 lentelėje pateikiami įprastinės raidos vaikų interviu metu išsakyti teiginiai.

3 lentelė

Įprastinės raidos vaikų interviu rezultatai, (teiginių %)

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginiai</i>	<i>Dažnis</i>
<i>Vaikų tarpusavio santykiai</i>	Blogi santykiai	Nemėgstu aš jo. Jis niekada su manimi nešneka, nenori žaisti, tyli visada. Ji nemoka žaisti.	48,0

		Nemoka kalbėti, spalvų nežino. Visus jis varo iš proto, nepatinka jis man.	
	Neutralūs santykiai	Nežinau. Kartais draugauju, kartais ne. Jis pats su manimi nedraugauja. Aš kartais su juo draugauju, bet jis su manimi nedraugauja.	29,0
	Gerai santykiai	Visi vaikai geri, todėl su visais draugauju. Kai nėra mano draugo, aš draugauju su juo. Jis atsineša žaislų, žaidžia su manimi. Ji atsineša saldinių. Moka gražiai piešti. Moka gražiai vaidinti. Yra graži, gera.	23,0
<i>Įprastinės raidos vaikų tolerancija</i>	Tolerantiškas elgesys	Kartais ginu. Pasakau, kad nelystų. Pasakau auklėtojai. Liepiu neklausyti ką sako.	76,0
	Netolerantiškas elgesys	Nieko nedarau. Pasižiūriu ir viskas. Neginu, nes tada ir mane gali pradėti erzinti. Bėgu slėptis.	24,0

Atlikus interviu duomenų analizę paaiškėjo įprastinės raidos vaikų ir vaikų, turinčių SUP, tarpusavio santykiai. Klausimai – „*Ar bendrauji su (konkretaus vaiko vardas)? Kas tau jame/joje patinka/nepatinka?*“, leido daryti išvadas apie vaikų tarpusavio santykius. 20 vaikų (48% teiginių) teigia, jog vaikų tarpusavio santykiai yra blogi. Tokius tarpusavio santykius, vaikų teigimu, sąlygoja neigiamos vaikų, turinčių SUP, savybės: „... *jis blogas, neklaužada...*“, „...*pasiutęs labai...*“, „... *nesišneka su manimi, tyli...*“, „... *nemoka kalbėti...*“. Tik apie ketvirtadalis grupės vaikų priima SUP turinčius vaikus, jų tarpusavio santykiai yra geri.

Apie įprastinės raidos vaikų elgesį (tolerantiškas ar netolerantiškas elgesys) galima spręsti pagal vaikų atsakymus į klausimą: „*Ką darai, kai pamatai, jog grupės draugas yra skriaudžiamas?*“. 32 vaikai teigia, jog jų reakcija į kito žmogaus įžeidinėjimus yra neigiama ir patyčių jie netoleruoja. Esant situacijai, kai skriaudžiamas silpnesnis, 32 vaikai (76% teiginių) yra pasiruošę jį apginti patys arba apie tai pranešti suaugusiesiems. Tačiau apie ketvirtadalis (24% teiginių) įprastinės raidos vaikų toleruoja patyčias, jų elgesys yra netolerantiškas. Ši dalis vaikų dažniausiai nieko nedaro, kai pastebi, jog kažkas yra užgauliojamas. Galima daryti prielaidą, kad vaikai stebėtojais gal ir užjaučia auką, tačiau jie tyli, nes bijo būti palaikyti skundikais ir savo ruožtu tapti patyčių aukomis.

Šie teiginių skaičiai prieštarauja vieni kitiems. Dominuoja blogi/nepalankūs įprastinės raidos vaikų ir vaikų, turinčių SUP, tarpusavio santykiai. Tačiau įprastinės raidos vaikų teigimu,

jeigu pamatytų, jog kažkas skriaudžia vaiką, turinti SUP, dauguma jų neliktų abejingi ir apie tai praneštų suaugusiems.

Lyginant įprastinės raidos vaikų interviu analizę su vaikų, turinčių SUP, interviu analize ir stebėjimo rezultatais, matosi aiškūs nesutapimai. Stebėjimo duomenys ir interviu metu su vaikais, turinčiais SUP, išsakyti teiginiai atspindi tokias pat bendraamžių tarpusavio santykių ypatybes. O interviu su įprastinės raidos vaikais, šiuos pastebėjimus ir teiginius paneigia. Tuo remiantis galima daryti išvadą, jog įprastinės raidos vaikai save laiko tolerantiškais, tačiau iš tikrųjų elgiasi netolerantiškai.

4 lentelėje pateikiami tėvų, auginančių SUP turinčius vaikus, interviu metu išsakyti teiginiai.

4 lentelė

Tėvų, auginančių SUP turintį vaiką, interviu rezultatai

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginiai</i>	<i>Dažnis</i>
<i>Vaiko, turinčio SUP, požiūris į ikimokyklinės įstaigos lankymą</i>	Teigiamas požiūris į darželį	Noriai eina į darželį. Per išėigines klausinėja kada reikės eiti į darželį. Kiekvieną rytą klausia ar eis į darželį. Duodant pasirinkti ar būti namuose, ar eiti į darželį, net nesuabejodamas pasirenka darželį. Iš vakaro ruošia žaislus, kuriuos pasiims į darželį. Kartais kai negalime atvežti į darželį, vaikas supyksta.	7
	Neutralus požiūris į darželį	Labai didelio entuziazmo nerodo, bet eina be problemų. Noriai eina tik tada, kai nuperkamas naujas daiktas, kurį gali nusinešti į darželį. Rytai lengvai keliasi, nesiožiuodamas eina.	5
	Neigiamas požiūris į darželį	Vaikas atsikalbinėja eiti. Labai laukia savaitgalių. Negražiai kalba apie darželį.	3
<i>Vaiko, turinčio SUP, santykiai su grupės vaikais</i>	Tarpusavio santykiai geri	Mano vaikas greitai susidraugauja, todėl jam nekyla bendravimo sunkumų. Vaikai noriai bendrauja, jokių nesusipratimų nekyla. Puikiai bendrauja visi kartu. Jokių bendravimo sunkumų neturi.	6
	Tarpusavio santykiai neutralūs	Vaikas nesiskundžia, kad jam nesiseka bendrauti su kitais vaikais. Pykstasi ir taikosi. Kartais kyla sunkumų, bet viskas gerai. Vaikai bendrauja gan palankiai. Vaikas nieko nesisako, gal viskas gerai.	4
	Tarpusavio	Dažnai kyla nesklandumų: apsistumdo,	4

	santykiai blogi	nepasidalina žaislais. Būna nesutarimų dėl žaislų, lyderiavimo. Mėgsta žaisti vienas, nes kartais žaisdamas su kitais būna apstumdytas, skriaudžiamas.	
	Tėvai nežino	Auklėtojoms geriau matyti kas vyksta grupėje.	1
<i>Tėvų požiūris į ikimokyklinę ugdymo įstaigą</i>	Teigiamas požiūris	Patenkinti tiek grupe, tiek darželiu. Vaikas lavinamas ir ugdomas visapusiškai. Visi vaiko atsiliepimai apie darželį būna teigiami. Vaiko situacija grupėje gera. Šilta ir jauki aplinka, saugumo jausmas, draugiški bendraamžiai.	12
	Neigiamas požiūris	Nepatenkinti. Nauja grupė ir nauji vaikai, o tikra draugystė taip greit neatsiranda.	2
	Neutralus požiūris	Nusiskundimų turbūt neturime.	1

Anot tėvų, auginančių SUP turintį vaiką, jų vaikas noriai eina į darželį. Išsakytuose teiginiuose dominuoja teigiamas vaikų požiūris į darželį. 5 tėvų išsakyti teiginiai leidžia manyti, kad jie savo vaikų požiūrį į ikimokyklinę įstaigą laiko neutraliu, nes vaikas aiškios pozicijos neparodo – vieną kartą į darželį nori eiti, apie jį gražiai atsiliepia, kitą kartą atsisako eiti arba eina tik tada, kai turi naują daiktą, kuriuo gali pasipuikuoti. Likusi dalis teiginių atskleidžia neigiamą vaikų požiūrį į darželį.

Du penktadaliai tėvų (6 tėvai) yra įsitikinę, kad jų vaikų ir kitų grupės vaikų tarpusavio santykiai yra geri, puikiai visi bendrauja. Išsakyti 4 teiginiai, rodantys kad vaikų, turinčių SUP, santykiai su grupės vaikais yra neutralūs – tai pykstasi tai taikosi, tačiau vaikas nesiskundžia. Tiek pat teiginių išsakyta ir apie blogus vaikų tarpusavio santykius.

Paaiškėjo tėvų požiūris į ikimokyklinę įstaigą. 12 tėvų palankiai vertina darželį, patenkinti vaiko situacija grupėje. Ir tik 2 tėvai neigiamai vertina darželį.

Interviu duomenų analizė leidžia daryti išvadą, jog dominuoja teigiamas tėvų ir jų vaikų požiūris į darželį. Dauguma tėvų yra įsitikinę, kad jų vaikų ir bendraamžių santykiai yra geri. Tačiau stebėjimo rezultatai ir interviu su vaikais, turinčiais SUP, leidžia daryti prielaidą, jog taip nėra. Tėvai dažnai nežino realios savo vaiko situacijos grupėje bei vaiko požiūrio į darželį.

5 lentelėje pateikiami teiginiai tėvų, auginančių įprastinės raidos vaikus.

5 lentelė

Tėvų, auginančių įprastos raidos vaiką, interviu rezultatai, (teiginių %)

<i>Ketgorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginiai</i>	<i>Dažnis</i>
------------------	----------------------	------------------	---------------

<i>Tėvų žinios apie vaikus, turinčius SUP</i>	Turi žinių	Žinau pakankamai, nes su tokiais vaikais teko susidurti studijų metu atliekant praktiką. Kartais susiduriu darbe. Teko bendrauti su vaikais, turinčiais klausos, regos sutrikimų. Teko ne kartą susidurti. Nemažai laiko dirbau vaikų namuose, „kitokių“ vaikų grupėje. Viską žinau, ką reikia žinoti, nes teko dirbti su tokiais vaikais. Dirbu spec. pedagoge, todėl išmanau nemažai, daug domiuosi.	57,0
	Žinios teorinės	Žinau tik tiek, kad jiems reikia specialios priežiūros. Manau, jiems reikia specialių mokymo priemonių. Kiek žinau, jie patiria tik pusę gyvenimo džiaugsmo. Žinau, tik tiek, kad skiriasi jų socialiniai, psichologiniai ypatumai.	24,0
	Žinių stoka	Neteko susidurti. Niekada nesusidūriau.	19,0
<i>Tėvų požiūris į vaikus, turinčius SUP</i>	Kelia gailestį, užuojautą	Buvo nejauku. Savo jausmų negaliu net apibūdinti. Tarsi „suspaudžia“ širdį. Labai gaila tiek tėvų, tiek pačių vaikų. Sukelia liūdesį ir norą kuom nors padėti. Keliai gailestį, nes jie negali džiaugtis gyvenimu kaip kiti vaikai. Labai gaila tokių vaikų, jie nusipelno gyventi kaip kiti – pilnavertį gyvenimą. Slogus prisiminimas. Kelia didelį gailestį ir užuojautą. Reikia daug vidinių pastangų, valdyti jausmus.	81,0
	Neutralus požiūris	Jokių emocijų nesukelia, jei vaiko negalė nėra akivaizdi. Normalus. Nežinau kokius galėtų sukelti.	19,0
<i>Tėvų nuomonė apie savo vaikų toleranciją</i>	Tolerantiškas elgesys	Jo neignoruoja ir padeda kai jam reikia pagalbos. Supranta jo negalią ir bando jam padėti. Bando gestais, mimika bendrauti su neprisigirdinčiu. Mano vaikas kitų vaikų neskirsto pagal jų galimybes. Užstotų, neleistų skriausti, įžeidinėti. Stengtųsi apginti. Mano vaikas visus lėtesnius, skriaudžiamus vaikus užstoja. Bent jau pabandytų apginti. Pasakytų suaugusiam.	56,0
	Neutralus elgesys	Reaguoja labai normaliai. Be emocijų. Jokių kausimų nesukėlė. Bendravo kaip su eiline mergaite.	26,0

		Kas gali pasakyti kaip elgsis kitas asmuo konkrečioje situacijoje. Man sunku spėsti už savo vaiką, kaip jam atrodytų, taip jis ir elgtųsi.	
	Netolerantiškas elgesys	Mano vaikui jo elgesys nepatiko. Vaikas labai blogai šneka apie tokį vaiką. Klausinėja kodėl jis toks, keistai su juo bendrauja. Mano vaikas nesikištų, tylėtų, nepadėtų tokiam vaikui.	11,0
	Neteko susidurti	Kiek žinome neteko susidurti. Niekada nematė, nebendravo.	7,0

Anot tėvų, auginančių įprastinės raidos vaikus, jų žinios apie vaikus, turinčius SUP, yra pakankamos. Tėvai išsakė 24 teiginius, kad jie dažnai susiduria su vaikais, turinčiais SUP. Išsakyta buvo ir tokių teiginių (19%), kurie leido suprasti, kad tėvai neturi jokių žinių, nes niekada nėra tekę susidurti su vaikais, turinčiais SUP.

81% išsakytų teiginių atskleidė tėvų gailestingą ir užjaučiantį požiūrį į SUP turinčius vaikus. Dominuoja tendencija, kad tėvai vaikus, turinčius SUP, laiko silpnais, negebančiais nieko savarankiškai atlikti, didelio tėvų ir pedagogų dėmesio reikalaujančiais asmenimis. Todėl susidūrimas su šiais vaikais jiems kelia slogius jausmus bei reikalauja daug psichologinių pastangų.

Pagal tėvų atsakymus į klausimus: „Ar jums priimtinas jūsų vaiko požiūris į „kitokį“ vaiką?“, „Kaip elgtųsi jūsų vaikas, jei pamatytų, jog „kitoks“ vaikas yra skriaudžiamas?“, galima spręsti apie tėvų požiūrį į savo vaikų elgesį. 56% teiginių rodo, jog tėvai yra įsitikinę, kad jų vaikai yra tolerantiški ir kokiam nors vaikui ištikus nelaimei, jie apgintų, padėtų arba bent jau paprašytu aplinkinių pagalbos. Vos daugiau nei ketvirtadalis teiginių (26%) leidžia suprasti, kad tėvų manymu, jų vaikų požiūris yra neutralus, nes jų vaikai į vaikus, turinčius SUP reaguoja neutraliai, neišskiria jų iš kitų tarpo. Todėl, kaip jų vaikai pasielgtų konkrečioje situacijoje, tėvai negalėjo pasakyti. 11% teiginių išsakė tėvai, kurie yra įsitikinę, kad jų vaikų elgesys yra netolerantiškas. Jų vaikai neigiamai kalba apie tokius vaikus, todėl net nesistengtų apginti skriaudžiamo SUP turinčio vaiko.

Tiek įprastinės raidos vaikų tėvai, tiek SUP turinčių vaikų tėvai, mano, kad grupės vaikų santykiai ir požiūris į vaiką, turintį SUP, yra teigiamas. Tačiau stebėjimo rezultatai, pedagogų bei pačių vaikai teiginiai, leidžia manyti, jog vaikų bendravimas ir tarpusavio santykiai nėra geri. Tėvų, auginančių SUP turinčius vaikus, ir įprastinės raidos vaikų tėvai bei pedagogai vieningai teigia, kad SUP turinčiam vaikui iškilus sunkumams ar emocinio spurto apraiškoms, įprastinės raidos vaikai pasiruošę gelbėti, suteikti pagalbą ar apie tai pranešti suaugusiajam. Bet

anot vaiko, turinčio SUP, grupės vaikai toleruoja patyčias, užgauliojimus ir tik nedaugelis vaikų išdrįsta juos apginti.

2.4. Vaikų ir tėvų tolerantiškumo apibūdinimas

Tyrimu buvo siekiama sužinoti ar vaikų požiūrį į „kitokią“ formuoja šeima, ugdymo įstaiga ar vaikas nežiūrint į jam diegiamas vertybes, savo požiūrį formuoja savarankiškai. O gal nežiūrint į tai, kad vaikus darželyje moko būti draugiškais, tolerantiškais, namuose tėvai rodo tinkamą pavyzdį, moko kaip reikia bendrauti su „kitokiais“, kaip jiems padėti, vaikas šių socialinių elgesio pamokų neįsisavina ir savo požiūrį ir elgiąsi formuoja pats?

Atliekant išsamią duomenų analizę, paaiškėjo toks vaikų ir tėvų tolerantiškumo ryšys:

- Dažniausiai tie vaikai yra tolerantiški, kurių tėvų elgesys yra tolerantiškas. 29 įprastinės raidos vaikai ir tokios pat dalies tėvų elgesys tolerantiškas. Interviu metu įprastinės raidos vaikai išsakė teiginius, kurie iliustruoja tolerantišką elgesį: „...padėčiau apsiginti...“, „...jis yra draugiškas, todėl aš su juo draugauju...“, „...jeigu pats negalėčiau apginti, pasakyčiau auklėtojui...“.
- Jei vaikų tėvų elgesys yra nepakankamai tolerantiškas, tai ir vaikai elgiasi netolerantiškai. Tyrime dalyvavusių 4 vaikų ir jų tėvų elgesys sutapo – tiek vaikai, tiek tėvai skeptiškai vertina vaikus, turinčius SUP, bei jų elgesys su jais yra netolerantiškas.
- Tačiau yra ir tokių atvejų, kai tėvai (bent jau žodžiais) demonstruoja toleranciją, o jų vaikai – ne. Būna ir priešingai (vaikai tolerantiški, o jų tėvai netolerantiški). 6 atvejais vaikų ir jų tėvų elgesys skiriasi. 3 vaikai demonstruoja tolerantišką požiūrį, gerą elgesį, o jų tėvų elgesys nepakankamai tolerantiškas. Ir atvirkščiai – 3 tėvai yra tolerantiški, o jų vaikų elgesys netolerantiškas, priešiškas.

Taigi, galima daryti prielaidą, kad vaikų tolerancijos lygį dažniausiai lemia esamos vertybės šeimoje. Koks tėvų požiūris – toks bus ir jų vaikų. Tačiau ir ugdymo įstaiga formuoja vaikų požiūrį, ugdo užuojautą ir supratimą.

2.5. Atvejų analizės

1. ATVEJIS.

Mergaitė (R.). 5 metai.

Informacija apie vaiką. Prognozuojamas raidos sutrikimas: sulėtėjusi psichinė raida.

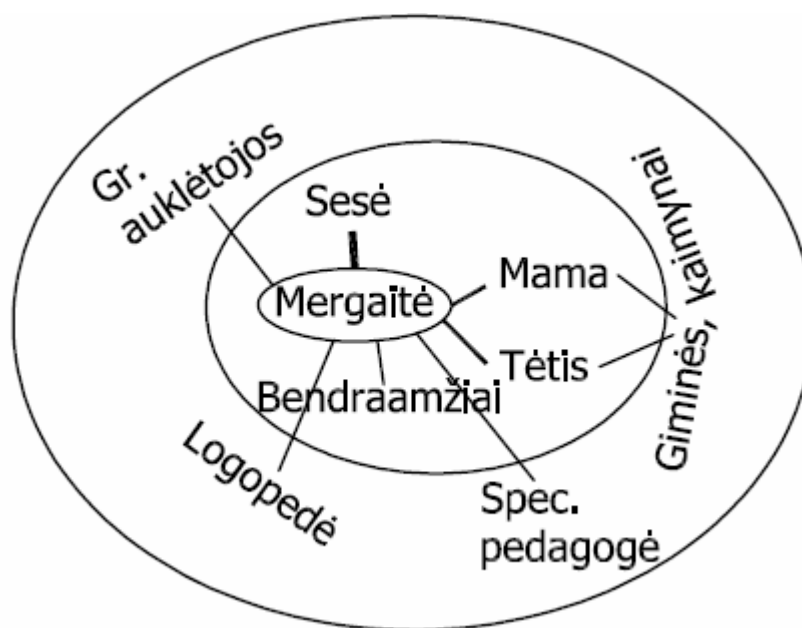
Vidutiniškai sulėtėjusi kalbos raida. Teikiama spec. pedagogo ir logopedo pagalba.

6 lentelė

Mergaitės funkciniai gebėjimai

Vaiko gebėjimai	Vaiko sunkumai
1. Žodžiais, trumpais sakiniais ar gestais bendrauja su bendraamžiais ir suaugusiais.	1. Artikuliacijos aparatas yra nepakankamai išlavėjęs, todėl sunkiai taria garsus.
2. Žaidžia su grupės vaikais.	2. Sunkiai sekasi išlaikyti dėmesį.
3. Suvokia verbalines žodines funkcijas.	3. Nepakankamai išlavėjusi atmintis.
4. Geba užmegzti kontaktą ir jį išlaikyti.	
5. Turi vaidybinių gebėjimų.	

Mergaitė auga 4 asmenų šeimoje. Turi vyresnę seserį. Mergaitės ir jos sesers santykiai labai glaudūs, šilti. Kiekvieną vakarą mergaitė laukia ne tėvelių o sesers, kad ji ateitų pasiimti jos iš darželio. Mergaitė labai domisi arkliukais. Į darželį dažnai atsineša įvairių nuotraukų, iškarpu, paveikslėlių, kuriuose pavaizduoti arkliai.

1 pav. Mergaitės socialinis tinklas

Vaiko situacija grupėje. Mergaitė pati siekia užmegzti tarpusavio ryšį ir jį išlaikyti. Bendraamžiai priima mergaitę į bendrą veiklą, noriai su ja žaidžia, dalinasi žaislais. Mergaitė naudoja žodinį bendravimo būdą, drąsiai reiškia savo mintis, nors ne visada pavyksta jas tiksliai išsakyti. Jeigu nepavyksta bendrauti verbaliniu būdu, mergaitė į pagalbą pasitelkia mimiką, gestus, judesius. Ji pati renkasi veiklą, siūlo kitiems vaikams. Interviu metu išsakė pozityvų

požiūrį į darželį bei į bendraamžius. Mergaitės manymu visi vaikai yra draugiški ir grupėje jos niekas neskriaudžia.

Interviu rezultatai. Bendraamžiai, interviu metu, išsakė teigiamą požiūrį į mergaitę, jos bendravimą. Keli vaikai nurodė mergaitės sugebėjimą gerai vaidinti darželio spektakliukuose. Nors ne visi bendraamžiai visada veikia kartu, tačiau neigiamo nusistatymo jie neišsakė. Tiesiog nurodė, kad tik kartais su mergaite draugauja. Priešiškai nusiteikusių bendraamžių nėra.

Mergaitės mama, interviu metu, išsakė teigiamą požiūrį į darželį, auklėtojas bei mergaitės bendraamžius, kurie, jos manymu, yra draugiški ir palaiko gerus tarpusavio santykius. Mergaitės mama leido suprasti, kad jai yra neramu dėl dukters kalbos sutrikimu, kurie gali sukelti mergaitei sunkumu bendraujant su bendraamžiais.

Interviu klausimai ir atsakymai pateikiami 7 priede.

Veiksniai, lemiantys vaiko palankius santykius grupėje. Mergaitės bendravimas ir tarpusavio santykiai su bendraamžiais yra sėkmingi, nes ji pati geba tinkamai užmegzti tarpusavio ryšį, aktyviai veikti bendroje veikloje su bendraamžiais, siūlyti veikimo kryptis ir būdus. Taip pat didelį vaidmenį atlieka bendraamžių požiūris į mergaitę, nes teigiamas bendraamžių požiūris laidžia mergaitei drąsiai reikštis, nevaržyti savęs, bei nekompleksuoti dėl kalbos sutrikimų ir nedidelių specialiųjų ugdymo(si) poreikių.

Atlikus išsamią atvejo analizę, galima daryti išvadą, kad mergaitė, turėdama glaudžius ir šiltus santykius su šeima, o ypač su seserimi, geba savo bendravimo įgūdžius taikyti ir grupėje bendraujant su bendraamžiais. Turėdama gerą bendravimo patirtį, ji drąsiai užmezga kontaktus bei betarpiškai bendrauja su bendraamžiais.

2. ATVEJIS.

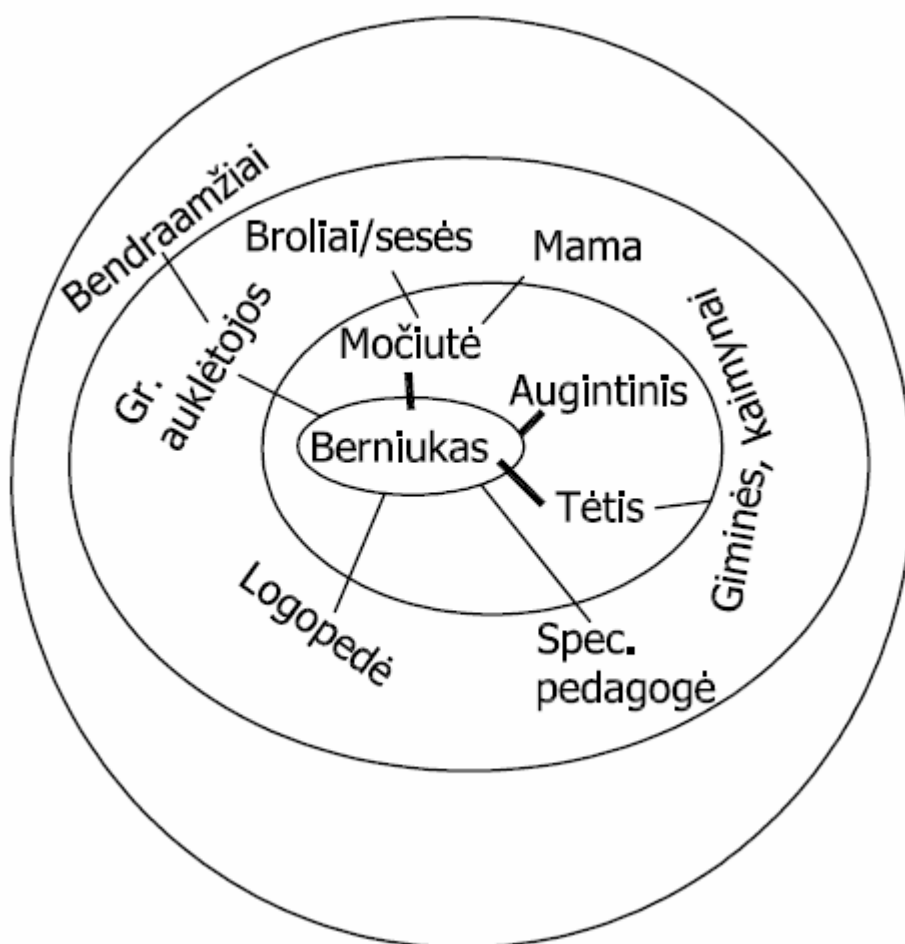
Berniukas (A.) 5 metai.

Informacija apie vaiką. Prognozuojamas raidos sutrikimas: sulėtėjusi psichinė raida. Vidutiniškai sulėtėjusi kalbos raida. Teikiama spec. pedagogo ir logopedo pagalba.

7 lentelė

Vaiko funkciniai gebėjimai	
Vaiko gebėjimai	Vaiko sunkumai
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kalba žodžiais arba trumpais sakiniais. 2. Suvokia esmines verbalines žodines funkcijas. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Negeba orientuotis laike. 2. Vengia kitų vaikų draugijos 4. Sunkiai verbaliai išreiškia norus, gestų ir kūno judesių kaip pagalbinių priemonių nenaudoja. 5. Sunkiai sukaupia dėmesį. 6. Artikuliacijos aparatas yra nepakankamai išlavėjęs, todėl sunkiai taria garsus.

Berņiukas su tēĉiu gyvena dviese. Vaiką ir tētį sieja labai stiprus ryšys. Jų santykiai labai artimi ir šilti. Tėtis didelį dėmesį skirai vaiko sveikatai ir ugdymui. Dažnai lankosi pas gydytojus. Vaiko tėtis taip pat turi negalę. Berņiuoko mama gyvena kitame mieste. Mama sukūrusi kitą šeimą, auginą tris vaikus. Prie vaiko ugdymo mama visiškai nprisideda, nesirūpina. Kartu su mama ir jos kita šeima gyveną moĉiutė. Vaiko ir moĉiutės santykiai šilti. Berņiukas labai myli moĉiutę, daro įvairius darbelius moĉiutei. Moĉiutė rūpinasi vaiku, perka žaislus, rūbus, mezga kojines. Berņiukas kartu su tēĉiu dažnai lanko moĉiutę, pas moĉiutę leidžia atostogas. Vaikas labai myli gyvūnėlius. Namuose auginą šunį, kurį labai myli.

2 pav. Berņiuoko socialinis tinklas

Labai svarbu sudaryti vaikui galimybę priklausyti socialiniam tinklui. „Socialinis tinklas – sistema žmonių (grupių), su kuriais asmuo palaiko kokius nors ryšius. <...> Jei tinklas mažas, krūvis tenka keletui žmonių, kartais vienam.“ (Suslavičius, 1998) Taigi, kuo tinkle daugiau žmonių ir kuo įvairesnius vaidmenis jie atlieka, tuo didesnė paramos tikimybė. Berņiukas su tēĉiu gyveną dviese.

Vaiko situacija grupėje. Berniukas turi bendravimo sunkumų. Su bendraamžiais bendrauja labai mažai, dažniausiai juos tik stebi žaidžiančius. Į bendrą veiklą neįsijungia, žaidžia vienas grupės kampe, kad niekam netrukdytų ir niekas jo neužkabintų. Vaikai nesistengia jo įtraukti į veiklą, vengia jo draugijos. Vaiko kalbos raida vidutiniškai sulėtėjusi, jis kalba pavieniais žodžiais arba dviejų – trijų žodžių sakiniais. Kalbėdamas nervinasi, jaudinasi. Neverbalinius bendravimo būdus naudoja labai retais atvejais. Vaikai dažnai berniuką užgaulioja, juokiasi iš jo nesėkmių. Stebėjimo metu užfiksuota viena situacija, kai kelios mergaitės juokėsi iš berniuko, vadino jį nevykėliu vien dėl to, jog joms pasirodė berniuko piešinys negražus. Vaikas susigraudinęs išbėgo iš grupės. Neatsirado nei vieno vaiko, kuris jį galėtų apginti ir paguosti. Teko įsikišti auklėtojais, kad išspręstų konfliktą ir berniuko būtų atsiprašyta. Interviu metu vaikas išsakė savo negatyvų požiūrį į darželį, bendraamžius. Klausiant apie draugus, berniukas nurodė, kad grupėje turi tik vieną draugą, daugiau draugų turi namuose, todėl namuose būna mieliau. A. teigimu, grupėje yra vaikų, kurie jį skriaudžia, muša, erzina. Tačiau neatsiranda nei vieno vaiko grupėje, kuris apgintų nuo skriaudėjų.

Interviu rezultatai. Bendraamžiai, interviu metu, išsakė neigiamą požiūrį į berniuką. Vaikai nurodė berniuko kalbėjimo sutikimus kaip pagrindinę nebendravimo su juo priežastį. Vienas vaikas bendrauja su A. tik tuomet, kai jis atsineša mėgstamą žaislą. Galima manyti, kad A. negeba sudominti bendraamžių savo veikla ir pats nesidomi kitų veikla, todėl nukenčia bendravimas ir tarpusavio santykiai su bendraamžiais.

Interviu metu, su berniuko tėčiu, išaiškėjo neigiamas tėčio ir vaiko požiūris į darželį. Tėtis nėra patenkintas savo vaiko padėtimi grupėje.

Interviu klausimai ir atsakymai pateikiami 7 priede.

Veiksniai, lemiantis vaiko nepalankius santykius grupėje. Berniukas tarpusavio ryšius užmezga retai. Neverbaline komunikacija naudojasi mažai, todėl bendravimas su bendraamžiais yra nekokybiškas. Vaiko nepalankius santykius grupėje taip pat įtakoja negatyvus bendraamžių nusistatymas prieš jį, negebėjimas vaikui padėti, įtraukti jį į bendrą veiklą. Išmoktas vaiko bejėgiškumas – tai yra dar viena iš pasekmių, kurias sukelia sistemingai patiriamos priekabės. Vaikas, nuolatos patirdamas patyčias ir negalėdamas jų sustabdyti, įsisąmonina, kad jis yra bejėgis pakeisti situaciją ir dėl to nuleidžia rankas ir nebesiima jokių veiksmų, kad save apgintų ar surastų sau pagalbą. Berniuko bendravimo sunkumus sukelia ir motiniškos meilės, šilumos trūkumas. Vaikas yra labai jautrus, todėl jis bijo užmegzti artimesnius ryšius, bijo būti atstumtas ar pajuoktas.

Lyginant abi analizes, aiškiai matosi, kad vaikų bendravimą ir tarpusavio santykius labai lemia vaiko aplinka, socialiniai ir psichologiniai veiksniai. Nuo šių faktorių priklausys kaip vaikai supras save, kaip jiems seksis bendrauti su bendraamžiais, suaugusiais, kaip pavyks

užmegzti ryšius ir juos išlaikyti. Mergaitei visi veiksniai suteikia galimybę atsiskleisti, susirasti draugų, su jais bendrauti. O berniukas, augdamas be mamos, meilės ir palaikymo, labai save varžo, bijo reikštis, išsakyti savo nuomone, vengia santykių su bendraamžiais.

Atsižvelgiant į berniuko sunkumus, bendravimo ypatumus, pedagogai, berniuko tėtis ir kiti žmonės, kurie artimai bendrauja su vaiku, turėtų sutelkti visą dėmesį į klausimą (nedaryti jokių pašalinių darbų, klausyti vaiko). Dažnai vaikui tik tiek ir tereikia – kad išklausytų. Į vaiko pasakymus reaguoti žodžiai: „*mat, kaip...*“, „*mhmmm...*“, „*ooo...*“, „*aišku...*“ ir pan. Tokia reakcija ir nuoširdus dėmesys leis vaikui apmąstyti ir pačiam įvardinti savo jausmus, išsipasakoti, suteiks galimybę vaikui pasijusti, kad jis ir jo nuomonė yra kažkam svarbūs. Pedagogės per kūno kultūros, muzikos užsiėmimus, veiklos metu grupėje galėtų rasti vaikui draugą (porą), su kuriuo berniukas nesivaržytų, bet veiktų išvien, siekto bendro tikslo. Auklėtojos pažinodamos visus grupės vaikus, gali rasti berniukui tokį draugą, kuris leistų vaikui jaustis pilnaverčiu, savimi pasitikinčiu. Tai nereiškia, kad reikia tokio vaiko, kuris leistų vaikui pirmauti, lyderiauti. Auklėtojos galėtų rasti tokį vaiką, kurio elgesys yra tolerantiškas, nuoširdus, nesavanaudiškas.

Išvados

1. Daugiau negu pusės tyrime dalyvavusių vaikų, turinčių SUP, bendravimas neproduktyvus, nekokybiškas. Vaikai pasyvūs, savarankiškai neinicijuoja bendravimo su kitais vaikais neinicijuoja, negeba tinkamais būdais užmegzti kontakto, veikti kartu.
2. Dauguma ikimokyklinio amžiaus įprastinės raidos vaikų reiškia negatyvų požiūrį į vaikus, turinčius SUP, neigiamai vertina jų elgesį.
3. Įprastinės raidos vaikai, susidūrę su bendraamžiu, turinčiu SUP, domisi jo kitoniškumu, tyrinėja ir stebi kitokį vaiką. Tinkamai organizuojant vaikų bendravimą šiame etape (teikiant įprastinės raidos vaikams pozityvią informaciją apie kitokį vaiką bei mokant SUP turinčius vaikus užmegzti ryšį su bendraamžiais) ugdomi tolerantiški vaikų santykiai.
4. Auklėtojos linkusios aiškinti vaikų, turinčių SUP, bendravimo sunkumus pačių vaikų ypatumais, neigiamomis charakteristikomis, bet neakcentuoja esminės sąlygos- būtinybės keisti vaikų sąveiką ir visus vaikus mokyti tolerantiško bendravimo.
5. Raidos sutrikimas nėra pagrindinė priežastis, lemianti bendravimo sėkmę: vieni vaikai, turintys tokį pat raidos sutrikimą, bendrauja pakankamai sėkmingai, kiti yra izoliuoti. Bendravimo sėkmę labiausiai lemia vaiko gebėjimas tinkamai užmegzti ryšį ir jį išlaikyti.
6. Įprastinės raidos vaikų požiūrį į kitoniškumą lemia šeimoje diegiamos vertybės ir tėvų tolerancijos lygis.
7. Svarbus vaidmuo ugdant vaikų tolerantišką elgesį tenka ikimokyklinio ugdymo pedagogams. Tyrimas rodo, kad tolerantiškų santykių formavimosi svarbų ikimokyklinį laikotarpį auklėtojos menkai išnaudoja.
8. Vaikų bendravimo situacijos ir ypatumų analizė liudija būtinybę ikimokykliniame amžiuje kryptingai ir sistemingai ugdyti vaikų tolerantišką bendravimą..

Literatūra:

1. Ališauskienė, S., Miltenienė, L. (2004). *Bendradarbiavimas tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
2. Almonaitienė, J. (red.) (2005). *Bendravimo psichologija*. Kaunas: Technologija
3. Almonaitienė, J., (2010). Bendravimo samprata. Lekavičienė, R. ir kt. (Red. kol.). *Bendravimo psichologija šiuolaikiškai* (p. 15 – 47). Vilnius: Alma litera
4. Ambrukaitis, J. (2003). Bendroji ir specialioji lingvodidaktika: panašumai ir skirtumai. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Antinienė, D. (Sud.) (2002). *Psichologija studentui*. Priemonė aukštosioms mokykloms. Kaunas: Technologija.
6. Balčius, J., (1994). *Tolerancija*. Vilnius: Puntukas.
7. Bankauskienė, N., Jegelevičienė, S., (2006). Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir komunikacijos sutrikimų, socialinė adaptacija: ekspertinis vertinimas. *Specialusis ugdymas I (14)*, 145 – 155.
8. Bandorienė, A., Bogušienė, V., Dagytė, E. ... [et al.]. (Sud.). (2005). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma litera.
9. Bieliauskienė, I., Monkevičienė, O., Okunauskienė, A., (2009). *Programa „Zipio draugai“*. *Pedagogo profesinio meistriškumo tobulinimo vadovas*. Vilnius: Kronta.
10. Daniels, E. R., Stafford, K., (2000). *Atvirų visiems vaikams grupių kūrimas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
11. Dodge, D. T., Colker, L. J., Heroman, C., (2007). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas*. Persvilka.
12. Eisenberger N., (2003). *Empathy and its measurement*. Washington. DC.US. American Psychological Association.
13. Gailienė, D., Bulotaitė, L., Strulienė, N., (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
14. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R., (1993). *Logopedija*. Kaunas: Šviesa.
15. Gevorgianienė, V., (1998). Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto asmenų bendravimo ir bendradarbiavimo bruožai. *Specialusis ugdymas I*, 10 – 15.
16. Gliokler, M. (2003). *Tarpusavio santykių galia*. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidybos grupė.
17. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma litera.

18. Hoffman, Martin L., (1984). *Empathy, Social Cognition and Moral Action. Advances in Theory, Research and Application.* NY.
19. Ivoškuvienė, R., (1996). Verbalinės komunikacijos sutrikimas – socialinė problema. *Šiuolaikinės specialiosios ir socialinės pedagogikos problemos.* Šiauliai.
20. Jonilienė, M. (2008). 4 – 6 metų vaikų dorų elgesio ypatumai. *Pedagogika.* 2008 (90), 136 – 140.
21. Kaffemanienė, I., (2001). Moksleivių bei pedagogų požiūris į specialiųjų poreikių bendraamžius. *Specialiųjų ugdymas IV (1)*, 22 – 39.
22. Kardelis, K., (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: (edukologija ir kiti socialiniai mokslai): vadovėlis.* Kaunas: Judex.
23. Kurienė, A., (2007). Tolerantiškos asmenybės tapsmo prielaidos šeimoje. *Kuriame mokyką be patyčių.* Vilnius: UAB Multiplex
24. Legkauskas, V., (2008). *Socialinė psichologija.* Vilnius: Vaga
25. Lukošūnienė, L. (2000). *Mokomės bendrauti: pradinė klasių mokinių saviraiškos ir kalbinio bendravimo gebėjimų plėtotės projektai.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
26. Mackevičienė, A. (sud.), (1999). *Tarptautinių žodžių žodynas* (p. 473). Vilnius: Gimtinė
27. Merkys, G., (1995). *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys.* Paskaitų konspektai. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
28. Miniotaitė, G., (1997). *Reliatyvizmas ir tolerancija.* Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
29. Myers D.G., (2000). *Psichologija.* Vilnius: Poligrafija ir informatika.
30. Monkevičienė, O. (1995). Komunikacija – susikalbėjimo, partnerystės, taikaus sugyvenimo pagrindas. *Vėrinėlis.* Vilnius: Leidybos centras.
31. Pikienė, M., (1987). *Pagarba ir pakanta.* Tolerancijos esmė. Vilnius: Mintis.
32. Plečkaitis, R., (1998). *Tolerancija.* Vilnius: Pradai.
33. Sabaliauskienė, R., (2004). Tolerancijos ugdymas ikimokyklinėse įstaigose ir pradinėse klasėse. *Tolerancijos ugdymas mokykloje: knyga mokytojui.* Vilnius: Garnelis.
34. Stašinskienė, L., (red.) (2010). *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose.* Vilnius, Kaunas: VŠĮ „Sorre“

35. Špėlytė G., (2008). *Gydimo menas*. Nr. 10. Sveikatos ir medicinos informacijos agentūra. <http://www.medicine.lt/index.php?pagrid=leidiniai&subid=gm&strid=7776> (žiūrėta 2010 – 07 – 05)
36. Tumelis, J., et al. (2003). *Visuotinė lietuvių enciklopedija (3 tomas)*. (2003). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
37. Vasiliauskaitė, Z., (2010). Tarpasmeniniai santykiai. Lekavičienė, R. ir kt. (Red. kol.). *Bendravimo psichologija šiuolaikiškai* (p. 262 – 296). Vilnius: Alma litera.
38. Vyšniauskytė – Rimkienė, J., (2008). Bendraamžių atstumtų ir izoliuotų paauglių socialinių gebėjimų lavinimas. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (19), 22 – 28.
39. Žemaitis, V., (red.), (1987). *Pagarba ir pakanta*. Vilnius: Mintis.

COMMUNICATION OF PRESCHOOL CHILDREN WITH THEIR PEERS HAVING SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The Master's Degree Thesis

Summary

Communication of preschool children with peers having special educational needs is analyzed in this Master's work.

The aim of the research - to reveal what is intercommunion of children of normal development and children with special educational needs (SEN).

Such goals are set in Master's work:

1. Analyze scientific educational and psychological literature dealing with a problem.
2. Disclose communication peculiarities of preschool children and find out an attitude of preschool children towards children with SEN.
3. Assess tolerance level of preschool children.
4. Reveal relationship between children and parents' tolerance.

Observation and interview methods were used in this research. The statistical (frequency) data and case analyses were performed.

15 children with special educational needs, 15 parents growing a child who has SEN, 42 children of normal development, 42 parents growing a child of normal development and six preschool teachers participated in a research.

The most important findings of empirical research:

1. The research showed that communication of more than half of the children with SEN is inefficient and of poor quality. Children of normal development facing with a peer with SEN are interested in his/her otherness, explore and keep a close watch on a different child. Organizing a proper children's communication at this stage (giving positive information to children of normal development about the differences of the children with SEN and also teaching children with SEN how to communicate with their peers) tolerant children's relationships are educated.
2. Preschool teachers tend to explain communication difficulties of children with SEN on their own peculiarities and their negative characteristics, but they do not focus on the essential condition- the need to change an interaction between children and teach tolerant communication all of them.
3. A developmental disability is not the main reason determining the success of communication. A child's ability to establish contact and maintain it is the most important key to communication success.

4. Children's of normal development attitude towards otherness determines inculcated values in their family and parents' tolerance level. Preschool teachers also play an important role in teaching children tolerant behaviour. The research shows that in the most important preschool period preschool teachers use poorly a formation of tolerant relationships.

Key words: children with special educational needs (SEN), children of normal development, communication, tolerant and intolerant behaviour, attitude.

PRIEDAI